

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Навчально-наукова лабораторія
дослідження проблем протидії насильству
Кафедра кримінального права і процесу

ЗРАДЮК З.В., СТАРКО О.Л.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

(Навчально-методичні рекомендації)

Луцьк
2024

УДК 343.226 (072)

З-34

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Протокол № від)*

Рецензенти:

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету

Музичук К. С. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Зарадюк З. В., Старко О.Л.

Окремі аспекти домашнього насильства: навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету/ Зоряна Валентинівна Зарадюк, Оксана Леонтіївна Старко. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2024. 75 с.

Навчально-методичні рекомендації містять положення щодо основних аспектів домашнього насильства, визначено поняття, види та основні заходи запобігання, а також перелік навчально-методичної літератури.

УДК 343.226 (072)

З-34

© Зарадюк З.В., Старко О. Л. 2024

© Волинський національний
університет імені Лесі Українки

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	6
2. ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	8
3. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	23
4. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	35
5. НАДАННЯ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ПОСТРАЖДАЛИМ ОСОБАМ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	55
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72

ВСТУП

Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку. Найпоширенішим і найбільш складним для протидії є домашнє насильство. Насильство в сім'ї або родині притаманне для багатьох держав, незважаючи на їх позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах.

Вперше на світовому рівні проблема домашнього насильства була висвітлена та актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме жінки становили найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо).

З прийняттям у нашій державі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» стало очевидно, що Україна визнає і привертає неабияку увагу до гостроти та глибини цієї проблеми. Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Певна частина суспільства звикла закривати очі на подібне та абсолютно не прагне допомагати чи підтримувати осіб, які систематично страждають від домашнього насильства.

За даними ООН кожна 3-я жінка у світі стикається із домашнім насильством, а 70% загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами. Ці данні свідчать про те, що у жінки більше шансів бути вбитими близькими родичами, аніж незнайомими людьми. Кожна п'ята жінка віком 15-49 років переживала фізичне насильство з часу, коли їй виповнилося 15 років. За окремими соціологічними дослідженнями близько половини (44%) населення України особисто зазнавали насильства у сім'ї впродовж життя; майже в кожній другій родині (49%) стикалися з цією проблемою; 45% та 59% населення України знають про проблему домашнього насильства у сім'ях свого близького та далекого оточення відповідно; 35% українців стикалися з психологічним насильством (найчастіше це постійне приниження та контролююча поведінка), 21% з фізичним (побиття, а також замикання, зв'язування, примушення стояти в нерухомому положенні), 17% – з економічним (примушення звітувати за кожную копійку, присвоєння обманним шляхом чи знищення майна), 1% (насильне примушення до статевого акту) – з сексуальним насильством. 30% респондентів зазнавали насильства в сім'ї до 18 років, 29% респондентів –

після досягнення повноліття. Жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33% проти 23% чоловіків), в той час як чоловіки – у віці до 18 років (34% юнаків проти 27% дівчат). Щороку в Україні від домашнього насильства страждає більше 200 тис. осіб (90 відсотків з яких – жінки та діти). Зрозуміло, що домашнє насильство є латентним явищем і сухі статистичні дані не відображають реальної кількості випадків домашнього насильства в Україні.

1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Державне регулювання сімейних відносин у європейських країнах в період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права, що було обумовлено особливим положенням католицької церкви та значним її впливом на всі сторони суспільного життя й управління державою. Проте з XV–XVII ст. у Великій Британії, Франції та Німеччині королівська влада відійшла від церковних догматів щодо регулювання шлюбу, і його стали розглядати не лише як релігійний обряд, а й як акт громадянського стану. Одночасно відносини подружжя (повна влада чоловіка, безумовне підкорення йому дружини тощо), котрі регулювалися канонічним правом, не мали принципових відмінностей від наведених нами особливостей прав кожного з подружжя – нерівності особистих і майнових прав, залежного положення жінки та ін. Окремі положення вищевказаного дають підстави для твердження про наявність спільних чинників – нерівності у правах чоловіка, жінки й дітей, обумовлених особливостями традицій, культури та релігії, патріархального ладу суспільного життя. Чимало держав наділяли чоловіка широкими особистими повноваженнями стосовно до інших членів сім'ї. Так, наприклад, у лондонській поліції на початку століття рахувались із таким правилом: «Чоловік сварливої дружини має право побити її вдома, за умови, що палиця, яку він використовує, не буде грубшою за великий палець його руки». В Америці у 1924 році в деяких штатах закон офіційно звільнив чоловіків від відповідальності за навмисне фізичне покарання дружини у випадках «крайньої необхідності». В Україні тривалий час чоловіка, який побив дружину, картали, який вбив благовірну – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували в землю. Лише в 70-ті роки XX століття проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході.

В Радянському Союзі насильства в сім'ї офіційно «не існувало». Як правило, вивчення цього феномену зводилось тільки до розгляду фізичного насилля відповідно до статей Кримінального кодексу. По-перше, «виносити сміття з хати» було негоже. Якщо тебе б'є чоловік – сама винна. А якщо і не винна – терпи, така жіноча доля. По-друге, навіть ті жінки, які все ж наважились подати заяву в міліцію, повертались додому ні з чим – заяву відмовлялися приймати. Патріархальну систему цінностей і принизливе ставлення до жінки можна відстежувати в приказках і прислів'ях, що мали деякий вплив на поведінку людей і відображали собою культурно-моральні настанови. Прикладом може слугувати правило «трьох К» у німців – «Kinder, Küche, Kirche» – діти, кухня, церква; чи приказка, що є характерною для нашої країни, про становище або статус жінки – «вагітна, боса й на кухні». Вплив і значення культурно-моральних настанов на існування та відтворення такого соціального явища, як гендерне насильство, є загальноновизнаним: «Підлегле становище жінки в суспільстві закріплюють соціально-культурні

традиції, що мають дискримінаційний характер, і економічна нерівність. Це зумовлює уразливість жінок і дівчат численними формами насильства, такими як фізичне, сексуальне і психологічне насильство в родині, аж до побиття, сексуальні наруги над дівчатками в родині; насильство, пов'язане з посагом; подружнє гвалтування; операції на жіночих статевих органах, що калічать; інша традиційна практика, що завдає шкоду жінкам, насильство не від чоловіка й насильство, пов'язане з експлуатацією». Така ситуація склалася внаслідок розподілу побутових ролей або суспільних обов'язків стосовно збереження популяції того чи іншого племені. Як свідчить історія розвитку суспільства і власності, під час зміни матріархату патріархатом жінка втратила свою чільну роль і поступово з привілейованого члена суспільства стала річчю, на яку поширювалося право приватної власності сильного. Еволюційні й революційні етапи становлення громадянського суспільства, гуманізація суспільної моралі призвели до дисгармонії такого поділу гендерних ролей. Розвиток концепції природного права спричинив становлення принципу рівності всіх членів суспільства незалежно від раси, статі й соціального стану.

Друга половина ХХ сторіччя ознаменувалася підвищеною увагою до розвитку й дотримання прав людини, внаслідок цього науки соціального циклу стали глибше вивчати проблеми, пов'язані з порушенням прав людини, й пропонувати їх вирішення. З 90-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни щодо осягнення феномену насильства стосовно жінок, визнання його соціостатевою проблемою і тим самим відкриття нового її бачення в розрізі гендерного права. 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок», під впливом якої, відповідно до резолюції Комітету ООН з прав людини № 1994/45 від 4 березня 1994 р., призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство над жінками, його причини і наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на це явище, пов'язавши його з проблемою гендерної дискримінації.

Можна дійти висновку, що такий різновид насильства являє собою складне та історично стійке явище, яке торкається приватних осіб, суспільства та держави загалом. Гендерне насильство пов'язане з існуванням гендерної асиметрії внаслідок усталених стереотипів різного ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві. Воно є найбільш поширеним у світі, але досі маловизнаним порушенням прав людини, і насамперед прав жінок, будучи крайньою формою соціостатевої нерівності. Дослідження засвідчують, що у тих суспільствах, де існує гендерний паритет у відношеннях, особливо у сімейному середовищі, є практично відсутнім таке явище, як гендерне насильство. На жаль, нині у більшості країн світу не досягнуто реальної рівноправності статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, що вказує на гостроту проблеми гендерного насильства. Наразі відбуваються процеси зміни стереотипів щодо привілейованого становища чоловіків стосовно до жінок в суспільстві, зокрема в сім'ї. Однак процес зміни соціальних

стереотипів займає багато часу і не завжди є достатнім для вирішення ситуації в житті окремої особистості. Тому держава повинна застосовувати усіх можливих заходів та вдаватися до засобів задля вирішення проблеми насильства в сучасній сім'ї.

Сучасне українське законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є доволі прогресивним і передбачає дієві механізми боротьби з цим негативним явищем. Втім після ратифікації 20 червня 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами перед українським законодавством постали нові виклики щодо приведення у відповідність до норм зазначеної Конвенції. Тож у найближчий час очікуються зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі з метою наближення законодавства України до міжнародних стандартів у цій сфері.

2. ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Термін «насильство» належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках вважається насильством (наприклад, напад озброєного злочинця на беззбройну особу), в інших – таким не вважається (наприклад, завдання шкоди здоров'ю нападника у ситуації самозахисту).

Відповідно, визначати, чи є той або інший акт поведінки насильством, чи ні, слід у кожному конкретному випадку виходячи із особливостей сторін взаємодії, їхніх внутрішніх спонукань, ситуації, в якій відбувається взаємодія.

Загалом до **основних ознак насильства** можна віднести такі:

а) насильство – це акт поведінки (а не мотив або емоції) у виді дії або бездіяльності;

б) протиправність як ознака насильства означає, що воно порушує права чи свободи людини, є суспільно шкідливим або суспільно небезпечним, про що зроблено вказівку в законодавстві;

в) умисний характер діяльності (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким). Це означає, що особа, яка вчинила насильство, усвідомлювала або повинна була усвідомлювати характер вчинюваних нею дій або бездіяльності, передбачала або могла передбачити (виходячи з її фізичного і психічного стану) можливість настання таких шкідливих наслідків, як заподіяння моральної шкоди, шкоди фізичному або психічному здоров'ю іншого члена сім'ї. Необхідно відзначити, що вчинення насильства у стані алкогольного сп'яніння не виключає можливості особи усвідомлювати і передбачати настання шкідливих наслідків. Згідно з Кримінальним кодексом України особа, яка скоїла злочини в стані сп'яніння

внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих засобів, підлягає кримінальній відповідальності;

г) здійснюється методом фізичного або психічного впливу;

д) дії унеможливають ефективний самозахист, вчиняється з використанням силової переваги (застосовується до осіб, які мають меншу здатність до захисту, наприклад, через вікові, фізичні, психічні або психологічні особливості чи фактори зовнішньої ситуації);

е) дії порушують права і свободи особи, відбувається нав'язування своєї волі всупереч або поза волею потерпілого;

є) насильницькі дії спричиняють шкоду (фізичну, морально-психологічну, матеріальну) іншій особі. Наслідком від насильницької дії завжди є шкода – це можуть бути і матеріальна втрата (вкрадені гроші, відібрана частина спільно заробленого майна), і ушкодження (синці, переломи), і погіршення емоційного стану (сором, страх, пригнічення). Наприклад, шкодою від шантажу може стати депресія, спроба самогубства.

Також існує таке поняття як **насильство за ознакою статі**. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає насильство за ознакою статі як «діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті».

Відповідно до цієї законодавчої норми:

- насильство за ознакою статі є діянням, тобто може проявлятися як в активних насильницьких діях, так і у формі бездіяльності (тобто пасивної поведінки);

- воно спрямоване виключно або переважно проти осіб певної статі; або зачіпає їх непропорційно;

- застосовується у публічному (професійному, суспільному, громадському тощо) або приватному житті;

- причинами такого насильства є те, що особа має певну стать (незалежно, жіночу чи чоловічу) або поширені в суспільстві звичаї чи традиції, які закріплюють стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків;

- постраждалій особі насильством завдаються фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання;

- погрози застосування насильства також вважаються насильством.

Щодо терміну «**домашнє насильство**», воно закріплено у законодавстві України. Так, згідно *ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»*, домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між

родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Діяння визнається насильством лише тоді, коли воно порушує вимоги чинного законодавства і призводить чи може призводити до порушення конституційних прав і свобод члена сім'ї. Домашнє насильство може мати форму, як активних дій (нанесення побоїв, знищення майна тощо), так і бездіяльності, тобто пасивної поведінки особи, коли вона не вчиняє дій, які могла та повинна була вчинити, щоб запобігти настанню шкідливих наслідків (наприклад, ненадання допомоги члену сім'ї, який перебуває у небезпечному для життя становищі).

Відповідно до ККУ, домашнє насильство – окремий злочин. Ст.126-1 визначає що це є умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Як між собою співвідносяться поняття «насильство за ознакою статі» та «домашнє насильство»?

Як видно з наведених вище визначень понять, ці обидва види насильства включають випадки вчинення діянь у формі фізичного, економічного, психологічного чи сексуального насильства. Відмінним між ними є те, що насильство за ознакою статі охоплює як приватне, так і публічне життя особи. Натомість домашнє насильство обмежується виключно наявними взаєминами приватного життя. Крім того, відрізняються й категорії постраждалих осіб. Так, при насильстві за ознакою статі постраждала особа зазнає насильства через те, що належить до певної групи залежно від своєї статі, а при домашньому насильстві – через те, що вона належить до певного, законодавчо визначеного кола осіб. Наведене дає підстави стверджувати, що насильство за ознакою статі є більш широким поняттям.

Типи насильства в сім'ї:

- *між подружжям* (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);

- *між батьками і неповнолітніми дітьми* (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);

- *між дорослими дітьми та батьками* (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим). Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же

засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти вирости в атмосфері уседозволеності;

- *між дітьми в одній родині* (така поведінка, як правило, виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер – старші діти можуть скоювати насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для насильства над кимось одним із дітей);

- *насильство між іншими членами сім'ї*: між тещею або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо.

Досить непросто відрізнити насильство (насамперед, психологічне) від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають у будь-якій родині та є підґрунтям для подальшого розвитку здорових сімейних стосунків.

Межа полягає в наступному: якщо конфлікти в подружжі вирішуються на засадах компетентності, тобто виходячи з того, хто краще розуміється на певному питанні, то не йдеться про насильство. Ситуація ж, коли основним способом вирішення спірних питань стає принцип «хто сильніший, той і має рацію» або головною метою є не так вирішення проблеми, як доказ власної правоти за будь-яких умов і будь-якими шляхами, є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків. Крім того, для фіксації домашнього насильства в подружніх взаєминах має спостерігатися елемент агресії, тобто *мотивації заподіяння шкоди*.

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми такого насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Фізичним насильством можуть порушуватись особисті права, такі як право на вільний розвиток своєї особистості, право на життя, свободу та особисту недоторканість. Фізичне насильство вважається одним із найтяжчих форм домашнього насильства. Це пояснюється тим, що дії кривдника посягають безпосередньо на життя і здоров'я, недоторканість та безпеку особи, які, згідно зі статтею 3 Конституції України, визнаються найвищою соціальною цінністю. Дія кривдника може полягати як у безпосередньому фізичному впливі на організм людини (заподіяння ушкоджень життєво важливим органам, удушення тощо), так і зумовлювати такий вплив за допомогою чинників зовнішнього середовища (дія високих чи низьких температур, електроструму, отруйних чи вибухових речовин, пожежі та ін.).

Прояви фізичного насильства:

- синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів тощо;

- перешкоджання вільному пересуванню;
- примус вживати алкогольні або наркотичні речовини чи речовини, що погіршують здоров'я або можуть призвести до смерті людини;
- створення ситуацій, що несуть ризик чи загрозу життю та здоров'ю;
- погрожування зброєю чи іншими речами, що можуть завдати фізичної шкоди.

Приклад

Громадянин А. проживав у шлюбі з громадянкою В. з березня 2005 року. Після народження у 2007 році спільної дитини А. і В. стали постійно сваритися. Під час однієї з таких сварок А. столовим ножом ударив В., заподіявши їй тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості. Після цього А. був засуджений за частиною 1 статті 122 КК до трьох років позбавлення волі. У цьому випадку мало місце фізичне насильство. Те, що громадянин А. був притягнутий до кримінальної відповідальності, не виключає можливості застосування до нього заходів протидії домашнього насильства, а навпаки, є бажаним, оскільки має на меті недопущення вчинення подібного або інших видів насильства в сім'ї в майбутньому.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальне насильство в сім'ї може порушувати такі права і свободи особи, як право на повагу гідності, право на особисту недоторканність, право на вільний розвиток своєї особистості тощо. Більшість **видів сексуального насильства** закріплені в Кримінальному кодексі України, тобто визнаються злочинами. Зокрема, це:

- примус жінки до сексуальних зносин із чоловіком та іншими людьми проти її волі;
- примус до болісних або садистських статевих зносин та застосування предметів для цієї мети;
- применшення значення почуттів партнера в сексуальному відношенні;
- застосування погрози насильством для примусу партнера (найчастіше жінки) до згоди на сексуальний зв'язок;
- демонстрація дитині (підлітку) статевих органів (ексгібіціонізм);
- демонстрація акту онанізму;
- залучення до заняття дитячою проституцією, у тому числі використовуючи порнографічну літературу, фотографії, кінофільми та ін. з метою одержання прибутку.

Проте сексуальне насильство може виявлятися не тільки у вигляді злочинів, а й у сексуальній поведінці. Як вказується в літературі, це можуть

бути дії, які мають характер настирливого нав'язування сексуальної близькості:

– постійне нав'язування сексуальної близькості, коли жінка чи чоловік перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;

– нав'язування сексуальної близькості, коли жінка чи чоловік не бажають її, але бояться відмовити;

– нав'язування жінці чи чоловіку особливих видів сексуальних контактів проти її (його) волі;

– нав'язування без згоди жінки чи чоловіка фізичного контакту з ерогенними зонами, іншими частинами їхнього тіла тощо.

Приклад

Громадянка Л. з 1995 року одружена з громадянином Б. З 2000 року в сім'ї постійно відбувалися сварки через те, що Б. зловживав алкогольними напоями. Під час однієї з таких сварок Б. почав змушувати свою дружину вступити з ним у статевий зв'язок, стверджуючи, що це є її обов'язком перед ним як дружини. Щоб зламати опір дружини, Б. завдав Л. декілька ударів, а потім згвалтував. За це діяння Б. був притягнений до кримінальної відповідальності за частиною 1 статті 152 КК.

Цей приклад ілюструє одразу два моменти:

1). Згвалтування й інші злочини, що порушують статеву недоторканість особи в родині, є формою домашнього насильства. Перебування кривдника і жертви насильства у шлюбі не може бути підставою для обмеження права на статеву свободу.

2). Вчинення одним із подружжя злочину стосовно іншого вважається домашнім насильством. Поширена помилка! На практиці досить поширеною серед працівників спеціально уповноважених державних органів та звичайних громадян є думка, що між подружжям не може мати місце сексуальне насильство (наприклад, згвалтування). Така позиція є хибною, оскільки визнання певних дій такими, що мають ознаки сексуального насильства (не тільки в сім'ї, а й загалом) не залежить від стосунків, що мали місце між жертвою та правопорушником, або попередньої поведінки потерпілої особи.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Психологічне насильство в сім'ї може порушувати такі права, як право на рівність у гідності та правах, право на повагу гідності, таємницю листування, телефонних розмов, кореспонденції, право на свободу думки і слова тощо.

Психологічне насильство в сім'ї може мати різні прояви: образи з використанням лайливих слів та (або) криків, образливі жести, пози, міміка, погляди, інтонації, тримання членів сім'ї в атмосфері страху.

Психологічне насильство виявляється у брутальному ставленні до родичів чи друзів члена сім'ї, заподіянні шкоди домашнім тваринам, знищенні, пошкодженні, псуванні або приховуванні особистих речей, предметів, прикрас тощо, використанні принизливих зауважень щодо члена сім'ї, постійних проявах незадоволення, безпідставних докорів, зауважень і звинувачень, крайніх проявах підозрілості, ревнощів, перевірок, стеження, що робить нестерпним життя, тощо. А також:

- ігнорування почуттів особи;
- образа переконань, що мають цінність для особи;
- образа віросповідання, національної, расової та класової приналежності або походження;
- переслідування особи (частіше жінки чи дівчини) через уявлені особою протилежної статі сексуальні зв'язки;
- обмеження свободи дій та пересування особи;
- погрози заподіяти фізичну чи економічну шкоду;
- погрози залишити сім'ю, побити чи вбити дружину, дітей;
- підштовхування до самогубства;
- примушення до протизаконних дій;
- ізоляція від оточуючих;
- використання дітей проти матері;
- залякування, усунення від процесу ухвалення рішень;
- заперечення наявності проблеми насильства, перекладання відповідальності за неї на партнера.

Приклад

Громадянка Р. з 1980 року перебувала у шлюбі з громадянином Б. Р. і Б. мали спільних дітей 1987 і 1989 р.н. У серпні 1991 року у зв'язку зі зловживанням чоловіком алкогольними напоями, веденням аморального способу життя та постійними погрозами застосування насильства вони розлучилися. Через відсутність іншого місця проживання, Р. разом із дітьми змушена була і після розлучення проживати в одному помешканні з Б., але в різних кімнатах. Протягом 10 років після цього Б. постійно ображав, погрожував, залякував та іншими діями робив життя Р. та двох спільних неповнолітніх дітей нестерпним. Через постійний страх перед батьком, сильні душевні хвилювання, напружену атмосферу вдома у дітей почалися психічні розлади. Обидва підлітки перебувають на обліку в психоневрологічному диспансері.

У цьому випадку є всі підстави констатувати факт психологічного насильства в сім'ї, тому що наявні всі чотири ознаки насильства в сім'ї.

Найбільш гостро проблема психологічного насильства в сім'ї постає серед дітей. Це пов'язано, здебільшого, з їхньою вразливістю та необізнаністю. Вразливість дітей до насильства пояснюється їхньою

фізичною, психологічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем стосовно дорослих, незалежно від того, чи є це батьки, чи опікуни.

До найбільш поширених різновидів психологічного насильства над дітьми належать:

- поведження з дітьми як із підлеглими, рабами чи слугами;
- покарання;
- відмова повідомляти про рішення, що стосуються відвідин та опікунства;
- навіювання страху за допомогою розповідей, дій, поглядів;
- використання своїх переваг – росту, розмірів та сили;
- крики;
- погрози покинути дитину;
- погрози розлюбити дитину;
- загроза суворого покарання судом, поліцією, школою, спецшколою, притулком, родичами та психіатричною лікарнею;
- приниження;
- використання скарг для тиску на дитину, присоромлення дитини;
- постійне підкреслювання недоліків;
- контролювання, обмеження у спілкуванні, стеження;
- використання дітей у конфліктах між батьками;
- заборона лягати спати або насильне пробудження;
- звинувачення дитини у всіх проблемах;
- «торговельна» поведінка одного з батьків щодо любові до дитини;
- ігнорування;
- критика думок, почуттів, дій;
- відсутність у сім'ї доброзичливої атмосфери (психологічна ізоляція);
- недостатнє забезпечення дитини наглядом та опікою;
- недостатнє задоволення потреб дитини в їжі, одязі, освіті, медичній допомозі за умови, що батьки матеріально спроможні зробити це.

Психологічне насильство часто спричиняє депресії, нервові розлади, загострення хронічних захворювань, і навіть призводить до самогубства. Психологічне насильство в сім'ї супроводжує всі інші види насильства.

Економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Цей вид насильства може порушувати такі права і свободи особи, як право на недоторканість житла, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, право на працю, право приватної власності тощо.

Прояви економічного насильства:

- позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту;
- повна звітність за витрачені гроші («все до копійки»), відбирання всіх зароблених грошей;
- заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню та працездатності;
- примушування члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу;
- пошкодження, псування особистого майна;
- примушування до жебрацтва, тощо.

Одним із найбільш поширених проявів економічного насильства в Україні є вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості випадків застосовується до жінок та дітей.

Приклад

Громадянин С., 1975 р.н., був прописаний і проживав разом зі своїм батьком у місті Харкові з 1995 року. Але у квітні 2005 року він не зміг потрапити до квартири, оскільки замок на дверях замінили. Двері відчинив батько і відповів, що не пустить свого сина С. до квартири. На подальші численні спроби С. у наступні дні потрапити до квартири батько також відповідав відмовою. Іншого місця проживання у С. не було. Крім того, у квартирі залишилися його речі, одяг тощо. Отже, дії батька С. визначаються як економічне насильство в сім'ї, оскільки наявним є умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, одягу, іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право.

Слід зауважити, що акт домашнього насильства, зазвичай, включає в себе різноманітні комбінації грубої фізичної та сексуальної поведінки разом із формами психологічних та економічних зловживань.

Щоб краще зрозуміти природу насильства, варто розглянути, хто такі постраждалий/постраждала та кривдник/кривдниця. Не існує єдиної формули, яка б розраховувала портрет людини, яка вчиняє чи страждає від насильства, адже постраждалою від насильства на вулиці, наприклад, може стати будь-яка людина, що опинилася не в тому місці і не в той час. Але є певні тенденції, особливо якщо ми говоримо про насильство, яке відбувається циклічно та має хронічний характер.

Насильником (кривдником) здебільшого стає людина, яка сама переживала насильство, має «занижену» самооцінку, прагнення контролю, домінування (ставить свої цінності, упередження вище за інші та нав'язує їх), не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого. Нерідко насильник сприймає свої дії як єдину комунікацію – лише так його чують, поважають, бояться. Якщо насильник є соціопатом (людина з клінічною нездатністю до соціальної адаптації), його характеризує також невміння співпереживати, садизм.

Щодо **постраждалого/постраждалої**: це часто людина, яка сприймає акт насильницьких дій як спосіб отримання любові через страждання. Постраждалі мають проблеми із виставленням меж, кордонів, не вміють їх

відстояти, в їхній простір можна втрутитися безкарно. Їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності.

Жертва циклічного насильства може користуватися вигодами від насильства, наприклад: можливість в період затишшя скористатися почуттям провини, яку відчуває насильник, або отримувати прояви жалості від оточуючих (співчуття). Психологи також присвоюють постраждалим такий феномен, як «вивчена безпорадність», – явище, яке формується через те, що від насильства не захищали, його неможливо було уникнути, йому потурали, а тому, захист від нього втратив сенс. Тобто людина починає користуватися своїм становищем жертви для отримання певних вигод.

Людину, яка тривалий час потерпає від насильства, можна виявити за низкою **ознак** фізичного, економічного, сексуального та психологічного характеру, зокрема:

ФІЗИЧНЕ:

- погіршення фізичного й психічного здоров'я, емоційні та неврологічні розлади.

- головний біль, біль у м'язах, синці, забиті місця

- відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла.

- поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями.

- втрата ваги, зневоднення, наявність інфекцій, що передаються статевим шляхом;

- викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, недостатня вага у немовлят.

ЕКОНОМІЧНЕ:

- Неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами.

- Відмова від праці або навчання під тиском; праця на посаді/робочому місці, обраному під тиском.

- Робота, зумовлена необхідністю утримувати того, хто водночас контролює (відбирає) всі гроші.

- Одяг, взуття, що не відповідають сезону та погоді; старе вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки).

- Недоїдання.

- Наявність житлових проблем (негараздів)

ПСИХОЛОГІЧНЕ:

- Страх, тривожність, постійне почуття небезпеки (завжди перебуває напготові), нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності.

- Труднощі з концентрацією.

- Наявність скарг психосоматичного характеру.

- Депресія; нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо.

- Надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють почуття провини).

- Втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття/прагнення самотності та ізольованості.

- Уникання погляду в очі.

- Суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя.

- Почуття провини, сорому за отримані фізичні ушкодження.

- Звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати ситуацію, власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю.

- Відкладання часу звернення за допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на в'яснення та зміну ситуації.

- Зневіра в можливості змін у власному житті на краще, відсутність ініціативи, страх перед життям, втрата сенсу і інтересу до життя.

Серед **причин** та факторів домашнього насильства можна виокремити:

- **економічні** (зниження рівня життя частини населення, безробіття, соціально-побутова невлаштованість; відсутність гідних умов життя);

- **психологічні** (психічні розлади, високий рівень агресії, власний негативний досвід дитинства, низька самооцінка осіб; стереотипи поведінки);

- **правові** (недосконалість законодавства; низький рівень правової свідомості; ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності);

- **соціально-культурні** (гендерні витоки (стереотипність уявлень щодо ролей в сім'ї та виховання дітей); високий рівень алкоголізації населення; поширення наркоманії; пропагування в ЗМІ насильства як моделі поведінки; відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства);

- **педагогічні** (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);

- **медичні** (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо);

Ст. 24 Конституції України містить положення: «громадянам України гарантуються рівні права незалежно від статі, чоловіки і жінки мають рівні можливості реалізації своїх прав та свобод». Принцип рівних прав чоловіків і жінок закріплений і в інших нормативно-правових актах.

З 2005 року діє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Але, незважаючи на це, реальне становище чоловіків та жінок відрізняється майже в усіх сферах життя.

Традиційні погляди, уявлення щодо гендерних ролей, які не ґрунтуються на об'єктивних даних, не враховують величезної різноманітності людей і мають у своїй основі думку про другорядність однієї статі порівняно з іншою, називають гендерними стереотипами. Згідно з такими стереотипами, головне призначення жінки – бути матір'ю, хатньою господинею, а чоловіка – матеріально забезпечувати сім'ю. Такі уявлення, очевидно, давно вже не відповідають сучасним умовам життя. Гендерні стереотипи міцно закріпилися в суспільстві і завдають значної шкоди його розвитку.

Проблема домашнього насильства є причиною таких глобальних явищ, як безнадійність та безпритульність дітей; зростання кількості розлучень; жебракування; втрата загальнолюдських цінностей, любові та взаєморозуміння; а також виступає однією з передумов вчинення правопорушень.

Домашнє насильство зрідка трапляється лише раз: якщо не відбудеться належне реагування щодо кривдника – насильство повториться. У більшості випадків повторюваність, регулярність і частота домашнього насильства свідчать про його **циклічний характер**. Згідно з концепцією Ленор Едні Вокер, домашнє насильство становить цикл з **чотирьох стадій**, які повторюються зі збільшенням частоти:

1) зростання напруги у стосунках внаслідок бажання агресора встановити контроль, владу над своєю жертвою. При цьому агресор часто виправдовує свою поведінку втомою, проблемами на роботі або звинувачує жертву в тому, що вона провокує таку його поведінку

2) акт фізичного, економічного, психологічного або сексуального насильства

3) примирення, коли агресор приносить вибачення, наводить свої пояснення причин жорстокості, в яких перекладає вину на жертву

4) спокійний період у відносинах («медовий місяць»), під час якого постраждала особа прощає свого кривдника, догоджає йому та намагається запобігти проявам агресії з його боку.

Часто примирення може тривати досить довго. Проте, оскільки справжні причини насильства не розв'язано, виникають нові протиріччя, нові обставини, відносини повертаються на першу стадію, і цикл повторюється. З часом кожна фаза стає коротшою, спалахи жорстокості частішають і завдають більшої шкоди.

Детермінація домашнього насильства як соціального явища.

Проблема детермінації домашнього насильства (сукупності явищ, процесів, фактів, проявів, з якими воно пов'язане та якими воно обумовлене) є надзвичайно важливою, але і досить складною. Її вагомість визначається тим, що виявлення основних причин домашнього насильства дозволить розробити та реалізувати ефективні заходи з його запобігання та протидії.

В українській літературі також найпоширенішим є системний підхід однак із виокремленням трьох рівнів аналізу в ньому макро- і мікрорівні доповнюються мезорівнем, або середньою ланкою. Виходячи з цих

міркувань, суспільство як система структурно складається із людства в цілому (макрорівень), соціальних спільнот з утвореними ними соціальними інститутами (мезорівень) та індивідів (мікрорівень). Ця концепція диктує здійснення аналізу криміногенних чинників домашнього насильства на макро-, мезо- та мікрорівнях.

До **макрорівня** (суспільства в цілому) належать соціальні явища і процеси, які мають певне детерміністичне значення для пояснення того, що їх породжує, визначає, обумовлює.

Соціально-економічні чинники. Наразі економіка держави переживає надзвичайно складний період. Залежно від стану матеріального становища сім'ї, в яких було вчинене насильство, розподілились таким чином: низьке або дуже низьке – 70%, з середнім достатком – 27%, заможні – 3%. З кримінологічної точки зору небезпека бідності полягає в тому, що коли вона стає способом життя сім'ї і передається з покоління до покоління, то в цілому змінюється й стратегія виживання таких сімей. економічні негаразди (досить часто обтяжені пияцтвом або наркотизмом одного чи декількох членів родини) сприяють зростанню внутрішньосімейної конфліктності, прагненню задовольнити власні потреби за рахунок утиску прав інших, чи то навіть позбутися родича як небажаного «тягаря».

Вплив факторів *політичного* характеру перш за все пов'язаний з недоліками реалізації державою соціальної, кримінальної та кримінологічної політики. Зокрема, щодо *соціальної політики* науковці відзначають, що сімейна політика держави наразі не узгоджена з політикою щодо праці, податків, демографії тощо та роблять висновок про необхідність інтеграції сімейної політики в загальноекономічну стратегію держави. *Кримінологічна політика* – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава під час здійснення нерепресивної протидії злочинності та її проявам.

У *соціальній* сфері існує низка негативних тенденцій, що посилювали дію криміногенних детермінант домашнього насильства. В першу чергу це стосується *соціокультурних* та *морально-психологічних* чинників сімейного насильства. Так, з їх числа на макрорівні найбільш значущими є:

– *домінаторні (тоталітарні) погляди членів сім'ї.* В сім'ях такого типу спостерігається відсутність рівних прав всіх членів родини, особливо дітей; наявність у сім'ї суворих правил, які мають примусовий характер; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; кожному члену сім'ї відведена певна роль, при чому йде наголос на його статі; зловживання владою з боку домінуючого члена родини; відсутність поваги до особистого життя членів родини та інших людей ;

– *стійкість стереотипів* щодо ролі чоловіка і жінки в суспільстві. Попри кардинальні соціально-політичні зміни й здобутки жіночого руху протягом останніх півтора століть, жінок і чоловіків досі сприймають як осіб

з протилежними якостями (незалежний – залежна, агресивний – м'яка, сильний – слабка, жорстокий – добра тощо). У багатьох країнах суто жіночими вважаються такі три риси, як сентиментальність, покірність і забобонність; натомість до притаманних тільки чоловікам були віднесені схильність до ризику, владність, сила, незалежність. Встановлено, що внаслідок табу на чоловічу емоційність останні мають менш близькі й емоційні зв'язки з дітьми, батьками, друзями; натомість жінку, котра проявляє принциповість, твердість, незворушність, сприймають як таку, що втрачає жіночність.

– *економічне стимулювання народжуваності* не супроводжується формуванням відповідального ставлення до батьківства та сім'ї, обов'язковими ознаками якого є збалансованість різних сторін виховання; високий ступінь довіри у відносинах з дитиною; бажання і спроможність давати необхідні дитині любов, тепло й безпеку; визначення меж поведінки дитини, допомога в освоєнні правил, що існують у суспільстві; розвиток здібностей дитини; виховання без насильства: виключення всіх тілесних і психологічних форм покарання, що принижують гідність дитини;

– *насильство щодо дитини* розглядається як норма виховання, і, як наслідок, – засвоєння дитиною (свідком насильства) агресивної поведінки як нормальної.

Групу детермінант домашнього насильства *правового характеру* складають недоліки як законодавчого, так і правозастосовного порядку. Зокрема, фахівці у галузі запобігання та протидії домашньому насильству відзначають наявність певних розбіжностей між Законами про домашнє насильство та про соціальні послуги; Законом про домашнє насильство та ст. 173-2 КУпАП. Неврегульованими на нормативному рівні залишаються деякі питання щодо взаємодії суб'єктів під час реагування на факти домашнього насильства стосовно дітей та за участі дітей.

Детермінація домашнього насильства на **мезорівні**.

Домашнє насильство є продуктом всієї сімейної системи. Його важливими чинниками виступають процеси сімейної комунікації, стратегії образливої поведінки. У зв'язку з цим на рівні безпосереднього оточення (мезорівні) досліджуються криміногенні детермінанти, обумовлені недосконалістю навколишнього середовища, у взаємодії з яким формуються спосіб поведінки людини, ставлення до оточення, громадського порядку, правосвідомість. Негативний вплив середовища сприяє появі і зміцненню таких кримінологічних значущих властивостей людини, як агресивність і корисливість, відчуття незатребуваності і неповноцінності; формується схильність до злочинної насильницької поведінки. На цьому рівні насамперед виділяються фактори криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї.

Сімейна десоціалізація пов'язана з відсутністю сім'ї або порушенням її структури; невиконанням сім'єю своїх функцій; порушенням у сім'ї балансу між духовними і матеріальними засадами; зниженим культурно-освітнім

рівнем; пияцтвом, алкоголізмом, наркоманією; поведінковими стереотипами брутальності і жорстокості, що передаються від покоління до покоління; наявністю в сім'ї правопорушників, внаслідок чого відбувається навчання злочинній поведінці. Протягом всього життєвого циклу родина постійно стикається із труднощами, складними життєвими ситуаціями, які об'єктивно порушують життєдіяльність всіх членів сім'ї.

Під *сімейною конфліктністю* розуміють стан сімейних відносин, який характеризується наявністю глибокого конфлікту чи багатьох повторюваних конфліктів, що за певних обставин може сприяти злочинній поведінці когось із членів сім'ї.

Серед основних чинників криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї слід виокремити вплив складних життєвих обставин. Як зазначають психологи, сім'ї обирають різні шляхи протистояння життєвим труднощам. Для одних результатом несприятливих впливів буде згуртування сім'ї з метою подолання кризи та збереження родинних зв'язків. Інші ж обирають протилежний шлях – шлях збільшення порушень у сім'ї внаслідок зниження рівня задоволеності сімейним життям, підвищення конфліктності, хвороби, розлучення тощо. У сім'ях цієї групи досить часто сімейні відносини набувають характеру жорстокості і насильницької форми.

Детермінація домашнього насильства на мікрорівні.

Дослідження детермінант мікрорівня дозволяє визначити, які ж саме причини та умови призводять до вчинення акту домашнього насильства окремим кривдником. Як зазначає А. Ф. Зелінський, особливість причинового зв'язку на рівні одиничного злочину полягає в унікальності події та її випадковості. Тобто можна говорити лише про той чи інший ступінь вірогідності вчинення злочину конкретною особою. Так само вірогідний характер мають і уявлення про обставини (умови), котрі сприяють злочинній поведінці. Тим не менше, злочин, як і будь-яка інша поведінка людини, є наслідком певної взаємодії людини і соціального середовища.

Найближчою *причиною вчинку* вважають особистість винного, її моральні, вольові, інтелектуальні, емоційні, психологічні деформації / вади. Серед зовнішніх обставин, які негативно впливають на стосунки в родині і сприяють виникненню домашнього насильства, є сімейна конфліктність. Якщо наявні в сім'ї розбіжності в інтересах не вирішувати, конфлікти призводять до ескалації та інтенсифікації. Однак, якщо дійсна причина конфлікту не була вирішена, він буде виникати знову і знову, а кривдник буде прагнути встановити контроль, владу над своєю жертвою через усе більш небезпечні форми примусу. Дійсно, домашнє насильство рідко трапляється лише раз: якщо не відбудеться належне реагування щодо кривдника – насильство повториться.

Небезпекою невирішених конфліктів є можливість формування нездорової, або деструктивної, міжособистісної взаємодії, яку ще називають «драматичним трикутником», або, за ім'ям її автора, «*трикутником*

Карпмана». Брати участь у трикутнику можуть скільки завгодно людей, але от ролей рівно три – Жертва, Переслідувач та Рятівник.

Стівен Карпман описав їх як три аспекти або три обличчя жертви. «Неважливо, яку роль ми граємо в трикутнику в цей момент, врешті-решт ми завжди перетворюємося на жертву. Якщо ми в трикутнику, ми живемо як жертви».

Жертва – хтось ображений; той, хто начебто спочатку страждає. Найчастіше трикутник Карпмана будується навколо Жертви, зусиллями Жертви і з її ініціативи. І як правило, сама Жертва навіть не уявляє, чим це обернеться дещо пізніше.

Переслідувач (агресор) – завжди визначається з точки зору Жертви (той, хто справляє на неї тиск, завдає якихось неприємностей і т. п.). Переслідувачі вважають, що світ небезпечний, і використовують страх і залякування як інструменти для того, щоб «поставити інших на місце». Жертва шукає певної допомоги, звертаючись до Рятівника, часто використовуючи почуття провини в намаганні ним маніпулювати: «Якщо ви не зробите цього, то хто ж?».

Рятівник у трикутнику – культова роль. Бути Рятівником – престижно в розумінні багатьох, і саме тому потенційного третього учасника найлегше зтягнути в трикутник. Небезпека цієї ролі полягає в тому, що внаслідок завязаного піклування про інших він не задовольняє власні потреби. І коли Рятівник входить у цю роль та береться допомагати, не усвідомлюючи підґрунтя подій, які відбуваються, трикутник замикається, оскільки далі починає проявлятися деструктивність цієї гри.

Зміна ролей у трикутнику Карпмана завжди супроводжується інтенсивною зміною емоцій та викидом негативних почуттів. Тривалість перебування в одній ролі може складати від кількох секунд до кількох років.

У драматичному трикутнику у випадках домашнього насильства найбільш часто опиняються такі особи: дружина – чоловік – їх батьки; бабуся – мати – донька; дід – батько – син; алко- нарко- залежний член родини – його родич – лікар; кривдник – постраждала особа – офіцер поліції тощо.

3. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Національне законодавство з попередження та протидії домашньому насильству в Україні складається з великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили: законів України, указів Президента України, постанов Верховної ради України, наказів окремих міністерств та т.п.

Провідне місце в системі нормативно-правових актів займає **Конституція України**, яка є Основним Законом, що має найвищу юридичну силу. Хоча в Конституції України про домашнє насильство прямо не згадується, але закріплюються права та свободи людини і громадянина,

дотримання яких має важливе значення для запобігання насильства. Йдеться про право на життя, повагу гідності, свободу та особисту недоторканність.

До **загальних нормативно-правових актів** можна віднести ті, що віднесені на недопущення насильства, зокрема:

- Закон України «Про соціальні послуги». Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. До складних життєвих ситуацій в тому числі відноситься домашнє насильство.

- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Законом визначено здійснення заходів із запобігання насильству за ознакою статі, суб'єктів, які здійснюють заходи у цій сфері, відповідальність за порушення законодавства України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків тощо.

- Закон України «Про охорону дитинства». Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. У статті 10 цього Закону закріплене право на захист від усіх форм насильства: кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Серед інших видів насильства, дитина захищається також і від домашнього насильства.

- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. Закріплено, що до основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відноситься зокрема і здійснення соціально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, зокрема домашнього.

- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина.

- Закон України «Про Національну поліцію». Поліція, відповідно до покладених на неї завдань, уживає заходів для запобігання та протидії

домашньому насильству або насильству за ознакою статі (пункт 18 частини першої статті 23 Закону).

- Закон України «Про прокуратуру». Серед функцій прокуратури закріплено нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, в тому числі відповідно і законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Також органи прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру.

- Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

- Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Закон визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні.

- Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Згідно із цим Законом право на безоплатну вторинну правову допомогу мають особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Для зазначених осіб Законом визначено надання таких видів правових послуг:

- захист;

- здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

- складення документів процесуального характеру.

Постраждалі особи мають право на отримання такої допомоги *не більше шести разів* протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьома дорученнями/наказами про надання безоплатної вторинної правової допомоги, виданими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, одночасно.

- Закон України «Про пробацію». Закон визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації. Серед завдань пробації: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді громадських робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі

на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

- Закон України «Про освіту». Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Відповідно до ст.6 даного закону керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства.

- Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Закон визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

- Закон України «Про місцеві державні адміністрації». Закон визначає організацію, повноваження та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій.

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Закон визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Під час **притягнення до відповідальності** за вчинення домашнього насильства та правопорушень, що з ним пов'язані, а також застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству застосовуються:

- Кодекс України про адміністративні правопорушення. Цим Кодексом передбачено адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства та невиконання термінового заборонного припису, а також право суддів одночасно з розглядом справи про вчинення домашнього насильства приймати рішення про направлення кривдників на програми для осіб, які вчинили домашнє насильство.

- Кримінальний кодекс України. Цим Кодексом передбачено кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства, а також невиконання обмежувального припису або обмежувальних заходів, а також непроходження програми для осіб, які вчинили домашнє насильство.

- Сімейний кодекс України. Кодексом визначено підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. У положеннях Кодексу чітко вказано, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Водночас Кодексом встановлена рівність прав та обов'язків дітей стосовно батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, а також фізичні покарання дитини батьками, застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Кодекс закріплює право дитини звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також якщо дитина досягла чотирнадцяти років безпосередньо до суду.

- Цивільний кодекс України. Залежно від віку суб'єкта правовідносин, крім повної цивільної дієздатності фізичної особи, Кодекс визначає також часткову цивільну дієздатність та неповну цивільну дієздатність, характерною рисою яких є особливості правового статусу малолітньої та неповнолітньої особи в питаннях цивільної відповідальності.

- Кримінальний процесуальний кодекс України. Визначено обмежувальні заходи, які суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (стаття 194). Також мають значення наступні положення Кодексу:

- угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативи потерпілого, його представника або законного представника (стаття 469 КПК України);

- якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з осіб, визначених статтею 44 КПК України;

- визначено поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, тобто це провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених деякими статтями КК України, в тому числі статтями про домашнє насильство, незаконний аборт або стерилізацію, примушування до шлюбу, сексуальне насильство (стаття 477 КПК України).

- Цивільний процесуальний кодекс України. Глава 13 «Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису» містить такі статті: 350-1 (Підсудність); 350-2 (Особи, які можуть бути заявниками); 350-3 «Заінтересовані особи у справах про видачу обмежувального припису); 350-4 (Зміст заяви); 350-5 (Розгляд справи); 350-6 (Рішення суду), 350-7

(Продовження обмежувального припису), 350- 8 (Вручення рішення суду, повідомлення про видачу або продовження обмежувального припису).

До **спеціальних нормативно-правових актів**, якими на національному рівні врегульовано організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, відноситься Закон України «**Про запобігання та протидію домашньому насильству**», який був прийнятий 07.12.2017 року та набрав чинності 07.01.2018 року. Цим нормативно-правовим актом визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики, перелік суб'єктів, які здійснюють заходи, спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, відповідальність за вчинення домашнього насильства та надання допомоги і захисту постраждалим особам тощо.

У статті 1 Закону України закріплені такі визначення понять людей, які вчиняють домашнє насильство, та постраждалих від їх дій:

кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій– формі;

особа, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі;

дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила– домашнє насильство у будь-якій формі;

дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Правильне визначення кола осіб, на яких розповсюджується законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, має принципове значення. Від цього залежить, чи має право особа на:

отримання передбачених законом соціальних, психологічних, медичних послуг, безоплатної юридичної допомоги;

чи будуть правильно кваліфіковані дії особи, яка вчинила акт– насильства;

та чи зможе він бути направлений на проходження програми– для кривдників.

Цей Закон розширив **перелік осіб**, на яких розповсюджується його дія. Зокрема, це подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки,

батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Дія законодавства поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Як видно з наведеного переліку, законодавство захищає не тільки постраждалих осіб, які наразі перебувають з кривдником у родинних стосунках, але й у випадку, коли такі стосунки припинені, або кривдник та постраждала особа взагалі не перебуває з кривдником у родинних чи сімейних стосунках.

Однак у деяких випадках можуть виникнути проблеми із підтвердженням статусу, що особа постраждала саме від домашнього насильства.

1. Домашнє насильство було вчинене між особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою. Підтвердженням факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є лише наявність фактичних шлюбних стосунків. Їх можна підтвердити, наприклад, за допомогою показів самих сторін та показів свідків.

2. Насильство було вчинене між іншими родичами або іншими особами. Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання (частина третя статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). У цьому випадку потрібно доведення факту (шляхом представлення підтверджуючих документів або показів свідків), що на момент вчинення насильства особи спільно проживали, а також документальне підтвердження того, що вони були пов'язані спільним побутом та мали взаємні права та обов'язки.

У ст. 6 Закону («Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству») виокремлено **чотири групи суб'єктів**, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме:

1. суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2. спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3. інші органи й установи, на які покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4. загальні служби підтримки постраждалих осіб.

1. До групи *суб'єктів, що здійснюють заходи* у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) інші органи й установи, на які покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;

4) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

2. Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, зокрема їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

3. До інших органів й установ, на які покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

1) служби у справах дітей;

2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи й організації системи освіти;

4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;

5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

6) суди;

7) прокуратура;

8) уповноважені органи з питань пробації.

4. До загальних служб підтримки постраждалих осіб віднесено заклади, які, зокрема, надають допомогу постраждалим особам, а саме: 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 2) притулки для дітей; 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 5) центри соціально-психологічної допомоги; 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); 7) інші заклади, установи й організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До **спеціалізованих служб підтримки** постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, колцентр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та

особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади й установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Частина 5 ст. 6 Закону («Суб'єкти що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству») регламентує, що в здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи й організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, серед яких послуги патронату над дітьми.

Іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, можуть бути лише суб'єктами запобігання домашньому насильству. Закон не передбачає покладання на них функцій протидії. Як суб'єкти протидії домашньому насильству, згідно із Законом, функціонують органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації.

Місцевим державним адміністраціям й органам місцевого самоврядування як суб'єктам протидії домашньому насильству у цьому контексті належить особливе місце. Вони не є суб'єктами, у межах повноважень яких знаходиться застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, проте їх значення в забезпеченні виконання програм для кривдників є незаперечним.

Для деталізації окремих положень законів було прийнято ряд **підзаконних нормативно-правових актів**, які більш детально регулюють конкретне питання, пов'язане з реалізацією норм закону. До них належать: **Постанови КМУ:**

- Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова КМУ від 10 жовтня 2018 р. № 728-р.

- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. № 658.

- Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова КМУ від 22 серпня 2018 року №654.

- Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова КМУ від 22 серпня 2018 року №655.

- Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Постанова КМУ від 20 березня 2019 р. № 234.

- Деякі питання надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей: Постанова КМУ від 26 червня 2019 року №553.

- Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова КМУ від 21 серпня 2019 року №824.

- Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова КМУ від 01.06.2020 № 585.

- Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова КМУ України від 24.02.2021 № 145.

Накази:

- Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ МВС України від 01 серпня 2018 р. № 654.

- Про затвердження Типової програми для кривдників: Наказ Мінсоцполітики від 01 жовтня 2018 року №1434.

- Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: Наказ МОН України від 02 жовтня 2018 року №1047.

- Про утворення Державної установи «Кол-центр Мінсоцполітикиз питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: Наказ Мінсоцполітики від 11 грудня 2018 року №1852.

- Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 01 лютого 2019 №278.

- Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: Наказ МВС України від 25 лютого 2019 року №124.

- Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Мінсоцполітики та МВС України від 13 березня 2019 року №369/180.

- Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від

домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Наказ Мінсоцполітики від 03 липня 2019 року № 1037.

У нашому законодавстві враховано міжнародний досвід. Система запобігання домашньому насильству в Україні була суттєво удосконалена з урахуванням позитивної й негативної вітчизняної та зарубіжної практики. Зокрема, враховано позитивний досвід **англосаксонських країн** щодо:

- посилення повноважень державних органів, підвищення компетентності їх працівників;

- широкого залучення громадськості до вирішення проблеми насильства, зокрема, надання підтримки постраждалим, виховання суспільства, передусім молоді, на нових гуманістичних засадах;

- передачі інформації про випадки насильства до служб у справах дітей та сім'ї для роботи соціальних фахівців з постраждалими;

- контролю служби пробації за проходженням корекційних психологічних програм щодо домашніх агресорів.

Доречними інструментами практики **континентальної Європи** виявились:

- створення міжвідомчих спеціалізованих органів з метою координації спільної діяльності суб'єктів протидії домашньому насильству;

- створення та розміщення у загальному доступі інтерактивної карти з узагальненими контактними даними державних органів, уповноважених на попередження та протидію насильству та недержавних інституцій, які надають соціальні послуги у цій сфері;

- закріплення пріоритету особистих прав на захист життя та здоров'я над майновими правами щодо домоволодіння через винесення рішень про зобов'язання кривдника залишити місце проживання постраждалої особи.

Позитивним досвідом країн **Східної Європи** є:

- осуд та суворе ставлення до кривдників (скорочення термінів розслідування сімейних злочинів);

- більш суворі покарання за вчинення злочинів над близькою особою і ще більш суворі – за вчинення злочинів над особами, які знаходяться під охороною;

- право виселення кривдника із спільного помешкання; відміна положення щодо зобов'язання забезпечити йому місце проживання);

- посилення ролі органів місцевого самоврядування; систематизоване документування інформації про випадки домашнього насильства; створення цілодобової телефонної лінії;

- інформування постраждалих про органи, до яких вони можуть звернутися за допомогою, коли будуть готові.

І, безперечно, надзвичайно важливою для удосконалення українського законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стала заснована на найкращому досвіді Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (або Стамбульська конвенція). Мабуть, однією із найбільш

значущих новацій авторів Конвенції, стала побудова її структури на підставі «Принципу 4Р».

«Принцип 4Р» (англ. Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies, або попередження нових випадків, забезпечення захисту і підтримки постраждалих та надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід) – система основних напрямів діяльності із запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Подібно до інших конвенцій Ради Європи останнього часу, Стамбульська конвенція має структуру, що складається з трьох елементів: профілактика, підтримка постраждалих, переслідування кривдників.

1. Попередження нових випадків. Профілактика, або превенція, передбачає необхідність вжиття заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків і для запобігання всім формам насильства. Всі члени суспільства, особливо чоловіки і хлопці, заохочуються активно сприяти запобіганню всім формам насильства, а культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не повинні розглядатися як виправдання будь-яких актів насильства.

2. Послуги та захист постраждалих здійснюються через надання послуг поліцією (первинне втручання та припинення насильства), закладами і установами охорони здоров'я (збереження життя і здоров'я особи), неурядовими організаціями, бюро та центрами правової допомоги, органами прокуратури, судовими органами (доступ до правосуддя), загальними та спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, такими як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші. Вони полягають у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторного вчинення насильства, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахуванні особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отриманні відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи. При цьому усі задіяні фахівці повинні розуміти реалії та проблеми жертв домашнього насильства і сприяти в їхньому прагненні відновити своє життя, а надання послуг не повинно залежати від готовності постраждалої особи висунути обвинувачення або свідчити проти свого кривдника.

3. Для належного Притягнення кривдника до відповідальності необхідні такі складові: по-перше, наявність норм матеріального цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються належні засоби правового захисту стосовно правопорушника; по-друге, забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту стосовно державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах

своїх повноважень; по-третє, забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію від осіб, що вчинили акт домашнього насильства; по-четверте, забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно домашнього насильства здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав постраждалої особи на всіх стадіях кримінального провадження.

4. **Скоординовані Політики**, які забезпечують комплексний інтегрований підхід, вимагають координації зусиль та вжиття всіх відповідних заходів для запобігання та протидії домашньому насильству за допомогою ефективного співробітництва між усіма органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, організаціями громадянського суспільства, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. З цією метою призначаються офіційні органи, відповідальні за координацію, виконання, моніторинг і оцінку політики та заходів для запобігання насильству, а також збір, аналіз і поширення даних про випадки всіх форм насильства (фізичного, психологічного, економічного сексуального).

Скоординованість міжвідомчого реагування є цінною передусім для постраждалої особи, яка відчуватиме, що працює налагоджена система реагування, що можна уникнути повторного травмування при зверненні до наступного суб'єкта, що заходи вживатимуться своєчасно і послідовно, що системі можна довіряти, що кожен випадок дістає належного реагування і це зменшує ймовірність рецидиву.

4. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення та співвідношення термінів і понять, які розкривають зміст діяльності, спрямованої на зменшення розмірів злочинності – «протидія» «профілактика», «припинення», «запобігання», «відвернення» тощо.

Профілактика злочинів – особливий вид соціальної практики, що забезпечує таке перетворення суспільних відносин, у результаті якого усуваються або нейтралізуються, блокуються причини та умови, що сприяють злочинній поведінці. **Відвернення злочинів** – це різноманітна діяльність суб'єктів запобігання на етапі виявлення умислу або на стадії готування до злочину з метою відмови від наміру або продовження злочинної діяльності. **Припинення** як індивідуальна форма спеціального кримінологічного запобігання злочину виражається в діях, спрямованих на зупинення вже розпочатого злочинного діяння до моменту його закінчення, або навіть після закінчення такого діяння, але до настання його суспільно небезпечних наслідків.

Закон про домашнє насильство дещо по-іншому трактує ці терміни. Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 цього закону, **запобігання домашньому насильству** – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Тобто, термін «запобігання» у цьому контексті більше відповідає кримінологічному поняттю «профілактика». Цей напрям охоплює широке коло осіб (усе населення в цілому, без розрізнення, чи зазнавала та чи інша людина насильства, чи ні; чи була кривдником, чи ні) та реалізується завдяки виховному впливу і просвітництву.

До **завдань**, які стоять перед суб'єктами у сфері запобігання домашньому насильству, відповідно до законодавства, належать (ст. 18 Закону про домашнє насильство) :

1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства.

Це означає необхідність, по-перше, запровадження та ведення узгодженої між усіма суб'єктами, що залучені до діяльності щодо запобігання домашньому насильству (далі – ДН), статистичної звітності про факти ДН; по-друге, збирання таких статистичних даних, згрупованих за статтю і, по-третє, опрацювання отриманих даних з урахуванням макроситуації в суспільстві;

2) підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства.

Виконання цього завдання потребує організації і проведення науково-практичних досліджень рівня, структури, динаміки, латентності, основних детермінант поширення, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії ДН, а також практики його застосування;

3) сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку.

Серед основних заходів, спрямованих на виконання цього завдання, слід назвати організацію і проведення різноманітних інформаційно-просвітницьких кампаній щодо запобігання та протидії ДН, роз'яснення його гендерно зумовленої природи, ознайомлення населення, зокрема дітей в молоді, з формами, проявами та наслідками ДН;

4) формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб,

насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини.

Реалізація вказаного завдання здійснюється за допомогою залучення ЗМІ до проведення просвітницьких кампаній, про які йшлося у попередньому пункті, та, за їх допомогою, формування небайдужого ставлення до постраждалих від насильства, передусім дітей, усвідомлення необхідності термінового повідомлення про випадки ДН до будь-якого із залучених до такої діяльності суб'єктів. Важлива роль у такій діяльності покладається також на кол-центр, звернувшись до якого людина може як отримати різного роду загальну інформацію про ДН, так і повідомити про факт насильства щодо себе або іншої людини й дізнатися, як їй потрібно діяти;

5) викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Найбільш ефективний вплив на досягнення цієї мети можна зробити завдяки виховному впливу, у тому числі через розроблення та запровадження у закладах освіти навчальних і виховних програм, у яких порушується широке коло питань, пов'язаних з гендерною рівністю, запобіганням та протидією ДН. Важливим є і підвищення обізнаності та рівня підготовки фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії ДН, а також для працівників правоохоронних органів і суддів, зокрема, через організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів;

б) заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобігання домашньому насильству.

Всі члени суспільства можуть зробити свій внесок у подолання насильства, і їх до цього слід мотивувати. У багатьох випадках ДН кривдниками є особи чоловічої статі (як повнолітні, так і неповнолітні). Однак, оскільки більшість чоловіків і хлопчиків не є кривдниками, законодавець акцентує увагу на важливість їх ролі в справі запобігання такого насильства, виступаючи проти насильства, залучаючи інших чоловіків до заходів зі сприяння гендерній рівності, виступаючи в ролі зразкового сім'янина. Таким чином вони можуть бути прикладом для інших, виступати за зміни, пропагувати рівність і взаємоповагу між жінками і чоловіками.

Коли йдеться про запобігання домашньому насильству, то слід розуміти, що ця діяльність вимагає довгострокового планування, адже передбачає розробку стратегій зменшення й усунення причин і факторів, що сприяють цьому явищу. Важливим напрямком такої стратегії є **підвищення рівня обізнаності населення, за допомогою чого може бути досягнуто:**

– зміну життєвої позиції, поведінки й переконань, які допускають або навіть вважають за норму домашнє насильство, та формування суспільної нетерпимості до будь-яких проявів як насильства за ознакою статі в цілому, так і домашнього насильства зокрема;

– недопущення того, щоб чоловіки і жінки ставали кривдниками або постраждалими;

– інформування широких верств населення, особливо постраждалих від домашнього насильства, про доступні ресурси та послуги, якими вони можуть скористатись.

Протидія домашньому насильству розуміється як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки (п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону про домашнє насильство) . Як помітно з наведеного визначення, протидія – це здійснення активних заходів, спрямованих вже на конкретну людину (коло людей) – постраждалу особу та кривдника.

Діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на таких **засадах**:

1. Гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики ЄСПЛ.

Поняття постраждала особа не є процесуальним терміном, тому для гарантування таким особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина не потрібно набувати відповідного процесуального статусу (наприклад – потерпілого). Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» особа, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала особа), – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі. Це означає, що для того, аби отримати всі права, передбачені законодавством для постраждалих осіб, не обов'язково звертатися до поліції з метою притягнення кривдника до відповідальності.

Серед прав постраждалого **право на безпеку** посідає особливе місце. Особливе тому, що воно обумовлює всі інші права. Відповідно безпеку можемо визначити як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди, в даному випадку: шкоди від домашнього насильства.

В свою чергу під **основоположними правами і свободами людини і громадянина** варто розуміти певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку в конкретноісторичному середовищі, які об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства й мають бути загальними та рівними для всіх людей. Варто зазначити, що основоположні права і свободи людини визнані на міжнародному рівні й закріплені у Загальній декларації прав людини. Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є

невід'ємним (ч. 1 ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою. Конституція України регламентує, що конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157).

Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України. Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина. **Право на свободу та особисту недоторканність**, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження. Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та виключно на підставі вмотивованого рішення суду.

Кожен має **право на повагу до свого приватного і сімейного життя**, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених Сімейним кодексом України.

Інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються в побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Право на справедливий суд є ключовим правом людини, основоположним елементом права у демократичній та правовій державі, воно має комплексну структуру, складається з багатьох елементів.

Реалізація права на справедливий суд має полягати у доступі до суду, публічності судового розгляду, незалежності суду, розумних строках розгляду справи, рівності учасників, належній процедурі розгляду справи як

елементів права на справедливий суд. Зміст права на справедливий суд знаходимо в міжнародних стандартах, серед яких найширше розкривається у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного типу або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Публічність передбачає відкритий розгляд справи, усність процесу, публічність рішення та доступність рішення для сторін, громадськості, засобів масової інформації. Закритість судового процесу не вважається правовою перепорою для недотримання принципу публічності.

Під *правовою допомогою* слід розуміти надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення. Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

Щодо *урахування практики Європейського суду* з прав людини при наданні правової допомоги варто вказати, що п. 1 ч. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції». Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції.

2. Належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Тут мова йде про вжиття усіх можливих і потрібних заходів необхідних для ефективного впливу на процес запобігання домашньому насильству,

незалежно від суспільно-небезпечних наслідків у результаті домашнього насильства та частоти випадків в одній і тій самій сім'ї.

Щоб оцінити, чи надала Держава в особі уповноважених суб'єктів належну увагу до випадку домашнього насильства та виконала свої позитивні зобов'язання, слід отримати відповіді на питання:

- Чи уповноважені суб'єкти знали/повинні були знати про випадок домашнього насильства?
- Чи уповноважені суб'єкти знали/повинні були знати про ризик продовження вчинення домашнього насильства у майбутньому?
- Чи було вжито всіх передбачених законом заходів для покарання кривдника?
- Чи було вжито всіх передбачених законом заходів для захисту постраждалої особи?

З метою реалізації зазначеного принципу запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються такі *заходи*:

- ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства з урахуванням результатів оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів та направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб. Взаємне інформування про факти насильства у випадках, передбачених законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, проводиться не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням, а після запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – шляхом внесення інформації до нього;

- дієва допомога і захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження, спеціальних потреб таких осіб. Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення і не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні;

- належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективно вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері протидії насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки.

Якщо на практиці має місце порушення стандарту «належної уваги до кожного факту домашнього насильства», то матиме місце порушення статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема: ст. 2 (право на життя); ст. 3 (заборона катування); ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя); ст. 14 (заборона дискримінації).

Європейський суд захисту прав людини в своїй прецедентній практиці підкреслив: «Коли держава не надає належного значення або не здійснює зусиль для припинення деяких форм насильства в приватній сфері, вона фактично його заохочує. Подібне потурання перетворює приватне питання в дію, де-факто підтримане державою».

3. Врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Найбільш уразливими в ситуації домашнього насильства, як правило, є діти, жінки та особи похилого віку. Це обов'язково потрібно враховувати під час реагування на факти домашнього насильства.

Надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства на практиці виявляється в доцільності створення притулків для таких осіб за гендерною ознакою – окремо для чоловіків, де соціальними працівниками будуть виключно особи чоловічої статі, та жінок, до надання соціальних послуг яким чоловіки залучатися не будуть. У зв'язку з переважанням серед кривдників саме осіб чоловічої статі, абсолютна більшість програм допомоги та соціальних послуг постраждалим надається жінкам.

Україна обрала гендернейтральний підхід до вирішення проблеми запобігання домашньому насильству на законодавчому рівні та створила юридичний механізм захисту від сімейного насильства не тільки для жінок, а й для всіх осіб, які страждають від насильницьких дій з боку інших членів сім'ї, при цьому жоден нормативноправовий акт не враховує гендерну складову соціальних послуг, що надаються у зв'язку зі складною життєвою обставиною, зумовленою домашнім насильством.

4. Визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства.

Під визнанням суспільної небезпеки домашнього насильства мається на увазі по-перше, сприйняття будь-якого факту домашнього насильства як кримінального правопорушення, незалежно від його попередньої кваліфікації, а по-друге: сприйняття домашнього насильства як негативного соціального явища, тобто як виду злочинності. Визначається засада щодо забезпечення у суспільстві нетерпимого ставлення до домашнього насильства та його осуду.

5. Повага та неупереджене і небайдухе ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Повага – оціночне поняття, яке становить моральну норму спілкування і є однією з найголовніших складових соціуму. Повага також проявляється в оцінюванні почуття гідності особи, до якої звертаються, тобто у ставленні до

людини, яке ґрунтується на визнанні людської гідності. Тому діяльність суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, має відповідати моральним нормам спілкування та визнанню людської гідності постраждалих осіб.

Неупереджене ставлення – це таке, яке не має обманної, негативної, заздалегідь сформованої думки, упередження проти кого-небудь, в даному випадку – проти постраждалих осіб. Адже упередженість у діях або з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству може виявлятися у відвертому необ'єктивному, іноді негативному чи захопленому ставленні до постраждалої особи яке сформувалося завчасно, а саме до моменту контакту з постраждалою особою.

6. Конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства.

Інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному виді.

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються статтями 1, 20, 21, 30 Закону України «Про інформацію». Окрім цього, обробка персональних даних про особу, яка повідомила про вчинення насильства, або про постраждалу особу здійснюється за згодою такої особи або її законного представника уповноваженими особами суб'єктів з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних».

7. Добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб.

За наявності добровільної поінформованої згоди постраждалої особи уповноважені особи, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (або інші суб'єкти, до яких звернулася постраждала особа), інформують інших суб'єктів у випадках, передбачених законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» про звернення та потреби постраждалої особи. Така згода не вимагається у випадках вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб, а також виявлення

актів насильства кримінального характеру, обґрунтовану підозру щодо вчинення яких підтверджено за результатами оцінки ризиків.

8. Врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку.

У разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини.

Серед цих принципів: недискримінації, участі, забезпечення найкращих прав дитини, верховенства права, «нульової» толерантності до насильства, гідності.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет та встановлює основні засади державної політики у цій сфері з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток. Стаття 10 даного Закону гарантує право на захист від усіх форм насильства. Дисципліна і порядок у сім'ї, освітніх та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого, жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Також держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб в порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу в запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Крім цього, розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється. У Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» виділено положення та статті, що стосуються захисту дітей (ст. 9, 16, 20, 22 тощо).

9. Ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими

об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами.

Основоположним положенням національного права України, яке закріплює принцип рівності та недискримінації, є ст. 24 Конституції України, яка передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству повинні здійснюватися без дискримінації за будь-якою ознакою. При цьому звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», або бути підставою для звільнення кривдника від відповідальності.

Дискримінація ж в процесі запобігання та протидії домашньому насильству проявляється у відмові дотримання належної уваги до факту насильства, процесу оформлення матеріалів та високу ймовірність, що певні особи стануть жертвами домашнього насильства повторно. Рамковим законодавчим актом, що містить узагальнювальне визначення поняття «дискримінація», надає чіткі визначення її ключових форм та забороняє будь-які форми дискримінації стосовно відкритого переліку індивідуальних і групових ознак, є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Так, у цьому Законі визначено, що під дискримінацією слід розуміти ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Також варто вказати, що звичаї, релігія, традиції чи так звана «честь» не повинні служити виправданням будь-яких актів насильства, які охоплюються Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Конвенцією Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». У національному законодавстві не має бути прогалін для тлумачення за такими переконаннями. Крім того, це зобов'язання поширюється на недопущення будь-яких офіційних заяв, звернень або декларацій, які потурають насильству на засадах культури, звичаїв, релігії, традицій чи так званої «честі». Цей принцип має важливе значення для суспільства, в якому разом уживаються окремі етнічні й релігійні спільноти з різним ставленням до прийнятності насильства за гендерною ознакою на культурному й релігійному ґрунті.

З метою узгодження між суб'єктами заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, залучення до

участі в таких заходах громадських об'єднань і заінтересованих осіб, забезпечення взаємного інформування про виявлені суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, факти насильства у випадках, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом, обміну досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі організовується проведення інформаційних кампаній та інших заходів інформаційного характеру.

Класифікація запобіжних заходів

Широке коло можливих методів і конкретних заходів, за допомогою яких реалізується запобігання та протидія домашньому насильству, вимагає їх певного впорядкування.

За суб'єктами запобіжні заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, установами, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами, поділяються на:

- 1) загальні заходи – застосовуються тими суб'єктами, для яких запобіжна діяльність не є основною функцією;
- 2) спеціальні заходи – використовуються суб'єктами, для яких запобіжна діяльність є основною функцією.

За рівнем спрямованості виділяють:

1) загальносоціальні заходи запобігання – це сукупність соціально-економічних та культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин й усунення або нейтралізацію причин та умов домашнього насильства. Це соціальна реакція держави і суспільства на насильство. Загальносоціальне запобігання створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злочинам та правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством;

2) спеціально-кримінологічні заходи запобігання та протидії домашньому насильству – це сукупність заходів, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинам, пов'язаним з домашнім насильством, а також недопущення вчинення таких злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання складається з трьох напрямів діяльності: профілактики злочинів, відвернення злочинів, припинення злочинних проявів.

За масштабом (територією) виділяють такі заходи запобігання домашньому насильству:

- 1) на всій території країни;
- 2) в регіоні;
- 3) на певній адміністративно-територіальній одиниці;
- 4) на окремому об'єкті.

За змістом запобіжні заходи поділяються на:

1) економічні заходи (відродження економіки, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення рівня доходу населення, зниження рівня інфляції та безробіття, забезпечення пріоритету легальної економічної діяльності тощо);

2) політичні заходи (усунення внутрішньодержавних конфліктів, непорозумінь між різними гілками влади; протидія корупції в органах державної влади; демократизація політичного життя; розробка державної стратегії запобігання злочинності; розвиток міжнародної співпраці у галузі запобігання злочинності тощо);

3) соціальні заходи (захист інтересів малозабезпечених верств населення; допомога мігрантам, безробітним; підтримка діяльності органів місцевого самоврядування тощо);

4) організаційно-управлінські заходи (підвищення рівня професіоналізму серед співробітників органів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; усунення недоліків у діяльності правоохоронних органів; підвищення рівня розкриття злочинів тощо);

5) правові заходи (усунення недоліків у чинному законодавстві та підзаконних актах; прийняття нормативно-правових актів, які підвищують ефективність запобігання та протидії домашньому насильству; законодавча переоцінка суспільної небезпечності злочинів, пов'язаних з домашнім насильством тощо);

6) культурно-виховні заходи (різнобічні зусилля по затвердженню у житті суспільства ідей добра, справедливості, законів високої моральності тощо);

7) психологічні заходи (надання постраждалим психологічної допомоги та підтримки; навчання засобам підвищення здатності до самозахисту; формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей; викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються; формування довіри до правоохоронних органів; інформування про негативні наслідки порушення кримінально-правових норм; прищеплення поглядів щодо справедливості кримінально-правових заборон; демонстрація позитивних результатів протидії злочинності тощо);

8) технічні заходи (розробка і впровадження технічних засобів, систем і технологій у галузі протидії злочинності; розвиток систем, що забезпечують негайне реагування на вчинений злочин тощо).

Крім того, *залежно від ієрархії причин та умов злочинів і правопорушень*, у структурі спеціально-кримінологічного запобігання виокремлюють первинне (або загальне), вторинне (або спеціальне) та третинне (або індивідуальне) запобігання.

1. Первинне (загальне) запобігання злочинності – це певний комплекс заходів, спрямованих на утримання громадян від вчинення злочинів. Вважається, що первинне запобігання має справу з психологією людей, слухняних закону. Первинне запобігання більшою мірою має інформаційний характер, оскільки спрямоване на формування в особистості неприйняття та категоричної відмови від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

2. Вторинне (спеціальне) запобігання злочинності – це цілеспрямована робота, яка має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. За своєю направленістю вторинне запобігання є масовим, залишаючись при цьому індивідуальним щодо конкретної дитини чи дорослого, та спрямоване на своєчасне виявлення таких осіб і надання їм підтримки і допомоги². До основних форм реалізації вторинного запобігання належать: профілактичні операції і рейди, соціальний патронат, тренінги, цикли занять, «гарячі лінії».

3. Третинне (індивідуальне) запобігання полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення злочинів, які спрямовані на усунення або нейтралізацію причин та умов, що детермінують протиправну поведінку цієї особи, а також щодо осіб, які постраждали від злочину, з метою відновлення особистісного та соціального статусу людини й навчання самозахисту (віктимологічне запобігання). Воно передбачає тривалу роботу і необхідність надання цілого комплексу правових, соціальних, освітніх та медико-психологічних послуг та зосереджується, окрім правоохоронних органів, у різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, клініках, дружніх для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Запобігання та протидія домашньому насильству ґрунтуються на своєчасному виявленні та впливі на фактори, що зумовлюють протиправну поведінку кривдників. Детермінанти, котрі породжують домашнє насильство, – це різноманітні процеси суспільного буття: соціальні, психологічні, економічні, правові, політичні, а також процеси людської діяльності та свідомості. Тому діяльність обмеження, нейтралізації та усунення дії таких факторів, як ми вже зазначали, потребує застосування запобіжних заходів у комплексі, системно.

Спеціальні заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству

Відповідно до положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 р., Україна як країна-учасниця договору бере на себе зобов'язання щодо протидії домашньому насильству шляхом застосування спеціальних заходів. Питанням їх застосування присвячений окремий розділ Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ряд підзаконних нормативно-правових актів.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» орієнтований не стільки на притягнення кривдників до відповідальності, скільки на попередження випадків насильства та надання допомоги

постраждалим особам. Він передбачає низку спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, перелік яких визначено статтею 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству:

1. терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
2. обмежувальний припис стосовно кривдника;
3. взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
4. направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Терміновий заборонний припис вноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України (підрозділи превентивної діяльності та патрульної поліції) у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення строком до **10 діб**.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника – це спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства.

Терміновий заборонний припис може містити один або декілька заходів:

1. зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
2. заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
3. заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Терміновий заборонний припис по відношенню до дитини не може містити заходів, пов'язаних із зобов'язанням залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи та заборони на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи. Дана норма діє якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника вноситься у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи:

- за заявою постраждалої особи;
- за власною ініціативою працівником поліції за результатами оцінки ризиків, тобто оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Оцінка ризиків – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Порядок проведення оцінки вірогідності визначено наказом Мінсоцполітики України та МВС України № 369/180 від 13 березня 2019 року. Оцінку ризиків поліцейські проводять за кожним фактом вчинення домашнього насильства. Після проведення оцінки ризиків поліцейський уповноваженого підрозділу поліції долучає форму оцінки ризиків в вчинення домашнього насильства до матеріалів, зібраних за фактом такого насильства.

У разі високого рівня небезпеки поліцейський уповноваженого підрозділу поліції обов'язково вносить терміновий заборонний припис стосовно кривдника. Якщо рівень небезпеки оцінюється як низький або середній, а інші чинники/обставини, що можуть вплинути на рівень небезпеки, відсутні, терміновий заборонний припис стосовно кривдника вноситься на розсуд поліцейського уповноваженого підрозділу поліції.

У зв'язку з тим, що кожна окрема ситуація може мати унікальні чинники/обставини, які впливають на рівень небезпеки та ризик летального випадку, пов'язаного з насильством, не передбачені формою оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, поліцейський уповноваженого підрозділу поліції на власний розсуд може оцінити рівень небезпеки як високий, якщо він/вона вважає, що постраждала особа перебуває в потенційно небезпечній ситуації або яка може спричинити смерть особи або інші тяжкі наслідки.

Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства. При цьому слід врахувати, що чинне законодавство не містить чітко затвердженого строку, протягом якого кривдник має повідомити до органів поліції адресу свого тимчасового перебування. Це слід враховувати під час притягнення кривдника до адміністративної відповідальності за порушення цієї вимоги.

У разі наявності декількох постраждалих осіб форма оцінки ризиків вчинення домашнього насильства заповнюється щодо кожної постраждалої особи окремо.

Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Закон надає пріоритет фундаментальному праву на життя особи, що закріплено в ст. 3 Загальної декларації прав людини, та можливість тимчасового обмеження права користування майном його володільцем. Такий обов'язок кривдника є тимчасовим заходом, не впливає на його право власності та спрямований на досягнення соціально корисної мети – убезпечення постраждалих від загрози їх життю чи здоров'ю.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника обмежує його лише в користуванні, а не позбавляє права власності на житло. Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника складається в одному примірнику з утворенням двох копій через самокопіювальний папір. Оригінал припису вручається кривднику під підпис, перша копія – постраждалій особі або її представнику, друга копія залишається у працівника уповноваженого підрозділу поліції.

Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Винесені приписи обліковуються впродовж доби в журналі обліку термінових заборонних приписів стосовно кривдника та зберігаються у працівника підрозділу превенції уповноваженого підрозділу поліції, який забезпечує організацію роботи із запобігання та протидії домашньому насильству.

Значення якісного складання ТЗП підтверджується й судовою практикою, оскільки у багатьох випадках суди відмовляли у притягненні до відповідальності кривдників, які порушили вимоги припису через те, що він був складений нерозбірливо і нечитабельно, або припис був не підписаний особою, якій він винесений, чи то через відсутність підтвердження того, що кривдник був ознайомлений під підпис із цим ТЗП.

Обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи.

Обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України), а є тимчасовим заходом попередження вчинення насильства та забезпечення безпеки осіб до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

Обмежувальний припис стосовно кривдника виноситься судом на строк від *одного до шести місяців*. Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу.

Законом визначено широке коло осіб, які мають право звернутися до суду з заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника:

1. постраждала особа або її представник;
2. у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
3. у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування.

За заявою зазначених осіб на підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням.

Вимоги до заяви закріплені у ст. 350-4 ЦПК. Позитивним для інтересів постраждалої від домашнього насильства є положення ст. 350-5 ЦПК, відповідно до яких справа щодо видачі обмежувального припису розглядається судом не пізніше 72 годин після надходження до суду відповідної заяви у порядку окремого провадження. Тобто, законодавець врахував невідкладний характер вирішення питань щодо захисту постраждалих від насильства. До того ж судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, відносяться на рахунок держави, тим самим не погіршується матеріальне становище постраждалої особи.

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, зокрема:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

б) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Однак, якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису, обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування).

Рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню, а його оскарження не зупиняє його виконання.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя протягом трьох діб інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік.

Загальний алгоритм взаємодії суб'єктів під час винесення обмежувального припису.

Етап 1. Винесення рішення про видачу / продовження обмежувального припису

Етап II. Виконання рішення суду про видачу / продовження обмежувального припису

Етап III. Фіксування уповноваженими особами органів державної влади чи місцевого самоврядування заходів, вжитих до кривдника

Етап IV. Постановка кривдників на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи

Етап V. Припинення умисного порушення кривдниками передбачених обмежувальним приписом заходів тимчасового обмеження їх прав або покладених на нього обов'язків та притягнення їх до кримінальної відповідальності

Невиконання обмежувального припису тягне настання кримінальної відповідальності відповідно до статті 390-1 КК.

Взяття на профілактичний облік кривдника здійснюється уповноваженим підрозділом поліції (підрозділи ювенальної превенції та служба дільничних офіцерів поліції) з моменту виявлення факту вчинення домашнього насильства на встановлений законодавством строк з метою проведення профілактичної роботи.

Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника затверджено наказом МВС України від 25 лютого 2019 року №124. «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України».

Дитину-кривдника віком до 18 років беруть на профілактичних облік працівники підрозділів ювенальної превенції відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

Питання щодо здійснення профілактичного обліку дітей-кривдників врегульовано в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19 грудня 2017 р

Працівники, уповноважені на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, протягом доби формують матеріали за фактами вчинення домашнього насильства та інформують про це керівника уповноваженого підрозділу поліції для поставлення кривдника на профілактичний облік із наданням копій таких матеріалів.

Профілактична робота уповноваженого підрозділу поліції спрямована на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, контроль за поведінкою кривдника за місцем проживання/перебування та проведення з ним профілактичної роботи з метою недопущення скоєння повторних випадків домашнього насильства; контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків шляхом щотижневого спілкування з кривдником, а у разі необхідності з постраждалою особою за місцем проживання/перебування, навчання та/або місцем роботи, іншими місцями, які часто відвідують ці особи.

У разі вчинення домашнього насильства суд під час вирішення питання про накладання стягнення про адміністративне правопорушення (ст. 39 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених Кримінальним кодексом України), має право вирішити питання про направлення особи на проходження **програми для кривдників**. Метою Типової програми є корекція насильницької поведінки кривдника та формування нової неагресивної моделі поведінки.

Програма для кривдника – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів - вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності за ст.390-1 КК.

Виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей.

У разі притягнення кривдника, зокрема дитини-кривдника, до кримінальної відповідальності судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до п.4 ч.3 ст. 76 КК.

Під пробаційною програмою слід розуміти програму, щопризначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити (п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII).

5. НАДАННЯ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ПОСТРАЖДАЛИМ ОСОБАМ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Щорічно в Україні реєструється більше ста тисяч заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством. Так, за 2023 рік зареєстровано більше 192 тис заяв про домашнє насильство. Було відкрито кримінальних справ – 3622.

Для того, щоб постраждалі від домашнього насильства особи отримали максимально можливу допомогу, акцент усіх застосовуваних заходів повинен бути зроблений на їхніх правах, потребах та безпеці. Це означає, що, коли щодо постраждалих існує ризик продовження або повторного вчинення насильства, на першому місці повинні стояти їх захист і підтримка.

Захист та підтримка постраждалих осіб здійснюються за допомогою своєчасного реагування, припинення акту насильства і захисту постраждалих з боку поліції, а також підтримки постраждалих та надання їм необхідних медичної, психологічної, соціальної, правової допомоги та послуг з боку неурядових організацій, бюро та центрів правової допомоги, органів прокуратури, судових органів (доступ до правосуддя), загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, таких як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші. Зміст цього напряму полягає у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторної віктимізації, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахування особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отримання відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи.

Законодавче закріплення цього напряму діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ст. 20–23 Закону про домашнє насильство) має надзвичайно велике значення, адже таким чином постраждалі можуть отримати досить широке коло можливостей.

Відповідно до ст.20 ЗУ, Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до компетенції забезпечують надання дієвої допомоги та захисту постраждалим особам з урахуванням основних засад запобігання та протидії домашньому насильству. Одним з основоположних принципів діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є **принцип допомоги та захисту постраждалим особам**. Цей принцип передбачений Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Зокрема, у ст. 18 Конвенції визначається зобов'язання держави вживати необхідних законодавчих або інших заходів для захисту всіх постраждалих від домашнього насильства осіб від будь-яких подальших актів насильства. Відповідні заходи повинні ґрунтуватися на:

- гендерному розумінні домашнього насильства та зосереджуватися на правах людини й безпеці жертви;
- на комплексному підході, який враховує стосунки між постраждалими особами, кривдниками, дітьми та їх більш широким соціальним оточенням;
- бути спрямованими на уникнення повторної віктимізації;
- урахувати особливі потреби вразливих осіб та бути доступними для них.

Постраждалим особам гарантується безпека та основоположні права і свободи людини і громадянина; суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, повинні поважати і ставитись з неупередженістю та небайдужістю до постраждалих осіб, а також забезпечувати пріоритетність їх прав, законних інтересів та безпеки під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; мають враховуватись особливі потреби та інтереси постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку тощо.

Постраждалі від домашнього насильства особи мають право на дієвий, ефективний та невідкладний захист у всіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надають допомогу постраждалим особам за різними напрямками:

1) надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості реалізації таких прав зрозумілою їм мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам. Інформування постраждалих осіб про їх права та можливості в ситуації домашнього насильства є одним з ключових компонентів для забезпечення усвідомленого вибору цими особами подальших дій, що допоможуть вирішити такі ситуації з найменшими втратами та найбільшою ефективністю. Зокрема, ідеться про обрання найбільш термінового та необхідного виду допомоги постраждалим особам,

ефективного засобу правового захисту від дій кривдника, способів забезпечення притягнення кривдника до відповідальності за вчинений ним акт домашнього насильства тощо.

Інформацію про права постраждалих осіб та можливості їх практичної реалізації, зокрема через звернення до наявних у відповідному регіоні служб підтримки постраждалих осіб, центрів надання безоплатної правової допомоги, інших органів та установ у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, можливість проходження програм для постраждалих осіб тощо, мають надавати всі суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, незалежно від місця звернення постраждалої особи.

Така інформація має бути повна та вичерпна, а також надаватися в доступній для постраждалої особи формі, за необхідності – із залученням перекладача. Якщо ж виникає потреба у залученні перекладача чи іншої третьої особи, то слід ретельно підходити до їх відбору. Зокрема, потрібно, щоб така особа:

а) мала належний рівень володіння як мовою, якою постраждалим особам надається інформація про права та можливості реалізації таких прав (наприклад, українською), так і зрозумілою постраждалим особам мовою (наприклад, мовою жестів, ромською мовою або іншими мовами);

б) не була зацікавлена у позитивних для кривдника результатах справи щодо факту домашнього насильства (наприклад, через наявність родинних зв'язків, дружніх стосунків, матеріальної заінтересованості тощо).

Особа може звертатися по допомогу особисто або через свого представника. У передбачених законом випадках таке інформування повинно включати також своєчасне надання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення домашнього насильства стосовно постраждалої особи, у тому числі пов'язані з ізоляцією кривдника або його звільненням.

Але на практиці постраждалі особи мало що запам'ятовують із того, що їм розповідають, через сильні емоції, викликані ситуацією насильства (стрес, хвилювання, страх тощо), та доволі значний обсяг отриманої інформації. Тому, необхідним є забезпечення таких осіб різного роду письмовими матеріалами (пам'ятки, візитівки, листівки) із контактами різних суб'єктів, до яких постраждала особа може звернутись саме у її населеному пункті.

2) забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги.

Направлення постраждалої особи до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб є одним з пріоритетних завдань у сфері протидії домашньому насильству, а також важливою складовою в механізмі взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженому постановою Кабінету Міністрів № 658 від 22 серпня 2018 року, безпосередньо передбачено, що райдержадміністрації та органи місцевого самоврядування, органи Національної поліції направляють постраждалих осіб до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які у тому числі надають допомогу постраждалим особам:

центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);

центри соціально-психологічної допомоги;

територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);

інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать

притулки для постраждалих осіб,

центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб,

кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей,

мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі,

зклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі (ч. 4 ст. 6 Закону).

Доступ до цих служб підтримки забезпечується також закріпленням у спеціалізованих підзаконних актах, що регулюють діяльність таких служб, безоплатності надання таких послуг; доступністю відповідних служб у всіх населених пунктах, незалежно від фактичного місця проживання/перебування постраждалих осіб; зведення до мінімуму необхідних документів, що надають право на отримання певного виду соціальних послуг, які має подати постраждала особа.

У цьому контексті слід зауважити, наприклад, що в Типовому положенні про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 01 жовтня 2018 р. № 1434, передбачено, що влаштування до притулку здійснюється на підставі лише трьох документів: направлення, виданого постраждалій особі одним із суб'єктів, зазначених у пункті 19 цього Положення, за формою, встановленою Мінсоцполітики; особистої заяви постраждалої особи; копії документа, що посвідчує особу.

3) надання в разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб.

Оскільки держава гарантує, що безпека постраждалих є першочерговим завданням, то у разі загрози життю і здоров'ю для забезпечення цієї гарантії передбачене надання такій особі тимчасового притулку. При цьому завданнями притулку для постраждалих від насильства осіб є не тільки забезпечення їх місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування, але й надання таким особам за місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування комплексної допомоги на основі оцінки їхніх потреб та індивідуального підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища.

Притулки для постраждалих осіб утворюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. На засадах державно-приватного партнерства до утворення та забезпечення функціонування таких притулків можуть також долучатися підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги.

Притулки здійснюють свою діяльність з урахуванням міжнародних стандартів діяльності притулків без розголошення інформації про своє місцезнаходження, що передбачає, зокрема, відсутність вивіски на приміщенні (будівлі, споруді або частині будівлі), в якому розташовано притулок.

Право на влаштування до притулку мають такі категорії постраждалих від домашнього насильства осіб:

- повнолітня постраждала особа, направлена структурним підрозділом місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування, до повноважень якого належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству, уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам;

- особа, яка не досягла повноліття, але перебуває (перебувала) у зареєстрованому шлюбі;

- дитина у разі її прийняття до притулку разом з матір'ю/батьком або особою, яка їх замінює.

Однак, до притулку не влаштовуються постраждалі особи:

- у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- з ознаками гострих інфекційних та венеричних захворювань;
- у разі наявності в них психічних захворювань у гострій стадії, хронічних психічних захворювань у стадії загострення, пограничних станів, що супроводжуються розладами поведінки, шкідливими для хворого та інших осіб;

- з інфекційними захворюваннями шкіри та волосся, хворі на туберкульоз;

– за інших обставин, що свідчать про безпосередню небезпеку постраждалої особи або для інших осіб.

Зазначені постраждалі особи підлягають невідкладному направленню до закладів охорони здоров'я з одночасним повідомленням відповідно до законодавства про факт вчинення щодо них насильства.

Надання притулком послуг, зокрема психологічних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших, здійснюється на безоплатній основі, в обсязі, визначеному державними стандартами надання соціальних послуг. Також можуть надаватись платні соціальні послуги згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку» від 14 січня 2004 р. № 12.

Перебування в притулку для постраждалих осіб є тимчасовим. Строк перебування таких осіб у притулку не може перевищувати трьох місяців, однак в разі потреби може бути продовжено до шести місяців.

За стандартом Ради Європи на кожні 7-10 тисяч мешканців має бути створене одне сімейне місце, тобто місце для жінки з дітьми, в притулках чи інших соцусустановах.

4) забезпечення постраждалими особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги в порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

За загальним правилом отримання допомоги постраждалими особами ґрунтується на їхньому вільному волевиявленні: саме постраждала особа визначає, чи бажає вона звертатись до правоохоронних органів і суду.

Особи, які постраждали від домашнього насильства, повинні мати доступ як до загальних, так і до спеціальних заходів правового захисту.

До загальних заходів правового захисту може належати можливість звернення до суду для притягнення кривдника до адміністративної відповідальності, зокрема за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, або до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 Кримінального кодексу України чи за інші злочини, ознаки яких можуть міститися в конкретному акті домашнього насильства.

Спеціальні заходи правового захисту постраждалих від домашнього насильства осіб визначені в ст. 24 Закону. Зокрема, це терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Крім коментованого Закону, особливості та процедура застосування відповідних заходів прописані в загальному законодавстві:

– питання видачі обмежувального припису щодо кривдника врегульовані в главі 13-1 Цивільного процесуального кодексу України;

– порядок направлення кривдника судом на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, в адміністративному порядку визначено в ст. 39-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

– ст. 91-1 Кримінального кодексу України визначено застосування судом обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство, у порядку кримінального судочинства.

Документами, що підтверджують право постраждалих від домашнього насильства осіб на отримання вторинної безоплатної правової допомоги, можуть бути:

витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, у якому міститься інформація про вчинення злочину, пов'язаного з насильством;

талон повідомлення ЄО про прийняття та реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінального правопорушення та іншу подію, виданий уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, за формою, затвердженою МВС;

копія протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

копія постанови про накладення адміністративного стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з насильством;

копія заяви до суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;

рішення суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;

копія винесеного працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції термінового заборонного припису;

направлення постраждалих осіб до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, складене за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

5) утворення цілодобового безоплатного кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства, визначених ст. 1 цього Закону, абонентам анонімно або з належним дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

Постраждалі від домашнього насильства не завжди мають можливість та рішучість звернутись безпосередньо до поліції або інших суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Тому для надання невідкладних експертних рекомендацій і вказівок щодо безпеки реальним і потенційним постраждалим передбачене утворення цілодобового безоплатного кол-центру. До завдань, які покладаються на кол-центр, належить: забезпечення належного реагування на звернення громадян

про домашнє насильство; інформування та консультування з питань запобігання та протидії домашньому насильству; взаємодія із суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Заяви та повідомлення Кол-центр приймає цілодобово сім днів на тиждень. Важливою умовою для ефективної роботи кол-центру та її відповідності стандартам, встановленим ст. 24 Стамбульської конвенції, а також основним засадам у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначених ст. 4 коментованого Закону, є дотримання конфіденційності та створення належних умов для забезпечення анонімності абонентів.

У січні 2020 р. на базі «Урядового контактного центру» розпочала свою діяльність Національна гаряча лінія для жертв домашнього насильства, що працює за телефонним номером 15-47.

Кол-центри з питань запобігання та протидії домашньому насильству можуть утворюватися не лише органами державної влади, а й іншими заінтересованими суб'єктами, зокрема тими, що визначені ст. 17 коментованого Закону. Прикладом може бути діяльність Національної «гарячої» лінії із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, утвореної ГО «Ла Страда–Україна».

Під час надання допомоги та захисту постраждалим особам суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, повинні враховувати вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби таких осіб. Необхідність врахування вищезазначених чинників обумовлена тим, що через різні обставини відповідні категорії постраждалих осіб можуть бути особливо вразливими до домашнього насильства, порівняно з іншими особами.

Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення до будь-якого із суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Якщо до компетенції відповідного суб'єкта не належить надання того виду допомоги, яка необхідна постраждалій особі, він має перенаправити таку особу до компетентного органу чи служби, що надає відповідний вид допомоги.

Допомога постраждалим особам не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні. З утворенням Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, мають вносити відомості про випадки домашнього насильства, включаючи інформацію про постраждалих осіб, до цього реєстру.

Права постраждалих осіб зазначені в ст.21 ЗУ, які ґрунтуються на статтях Конвенції Ради Європи № 210 про запобігання насильству стосовно

жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську Конвенцію).

1. Право на дієвий, ефективний та невідкладний захист реалізується через діяльність суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Враховуючи, що відповідно до вимог нормативно-правових актів надавач допомоги повинен поінформувати відповідні установи про виявлену постраждалу особу, при здійсненні моніторингу ефективності ужиття необхідних заходів для забезпечення їй необхідної допомоги та підтримки, здійснюється також аналіз щодо дотримання термінів інформування:

правоохоронних органів (про наявність у постраждалої особи тілесних ушкоджень, що можуть мати кримінальний характер);

служби у справах дітей (у разі, якщо постраждалою особою є дитина); уповноваженого органу місцевої влади з питань протидії насильству (про будь-який виявлений випадок учинення домашнього насильства)..

Постраждала особа здебільшого потребує комплексної допомоги, що надається шляхом забезпечення соціального супроводу. При здійсненні оцінки її результативності рекомендовано враховувати вимоги Державного стандарту соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – Стандарт), який визначає зміст, обсяг, умови, порядок надання такого виду соціальної послуги, а також показники її якості для всіх надавачів допомоги.

Відповідно до цього Стандарту, оцінка результативності наданої допомоги постраждалій особі повинна проводитись шляхом:

перегляду Індивідуального плану надання допомоги постраждалій особі (Індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу);

оцінки (моніторингу) ефективності наданої допомоги;

аналізу дотримання положень Стандарту при наданні допомоги.

Заходи, що становлять зміст Індивідуального плану, залежно від потреб постраждалої особи, можуть включати:

психодіагностику;

психокорекцію;

психологічне консультування;

допомогу в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем та шляхів їх вирішення, мотивування до конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки;

інформування про правила безпечної поведінки для зниження ризику повторного потрапляння в ситуацію насильства;

надання інформації стосовно прав постраждалої особи, державних гарантій та соціальних допомог, які вона може отримати та умови і порядок їх отримання;

надання інформації про інших надавачів послуг із зазначенням їх місцезнаходження, контактних телефонів, переліку послуг, що ними надаються та можливих форм їх надання тощо

Важливим у здійсненні оцінки якості наданих соціальних послуг є моніторинг ефективності наданої допомоги, що проводиться шляхом:

анкетування та/або опитування постраждалих осіб/їх законних представників та аналізу їх відгуків щодо організації та надання допомоги;

проведення бесід/співбесід з персоналом надавача допомоги; спостереження за процесом надання соціальних послуг;

вивчення документації; аналізу звернень постраждалих осіб.

Для визначення якості та ефективності надання допомоги постраждалим особам, надавач послуг повинен використовувати як кількісні, так і якісні показники. Серед кількісних показників важливою є інформація про кількість скарг що надійшли до надавача допомоги від постраждалих осіб. При здійсненні аналізу якісних показників наданої допомоги враховується: адресність та індивідуальний підхід, своєчасність та результативність наданої допомоги, доступність та відкритість, повага до гідності постраждалих осіб.

2. Право постраждалої від домашнього насильства особи на звернення до суб'єктів особисто або через свого представника. Представником особи, яка постраждала від домашнього насильства, можуть виступати:

адвокат або інша особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва (довіреність) – така особа може представляти інтереси в органах державної влади, але не в судовому процесі;

батьки, усиновлювачі та інші законні представники дитини, яка постраждала від домашнього насильства, а якщо вони є кривдниками – орган опіки та піклування, що діє в інтересах постраждалої дитини;

опікуни та інші законні представники недієздатної особи, а якщо вони є кривдниками, – орган опіки та піклування.

3. Реалізація права особи, постраждалої від домашнього насильства, на отримання повної та вичерпної інформації про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися, передбачає необхідність здійснення таких дій з боку суб'єктів взаємодії та надання допомоги:

– підготовка наочної інформаційної продукції, яка містить інформацію про права постраждалих від домашнього насильства осіб (плакати, буклети, листівки);

– збирання та оновлення інформації щодо організацій, установ та фахівців, які надають медичну, соціальну, психологічну допомогу безпосередньо за місцем (у районі) проживання постраждалої від домашнього насильства особи для подальшого інформування; проведення

регулярних координаційних зустрічей для уточнення та оновлення такої інформації;

– знання можливостей та ресурсів Національної «гарячої лінії» із запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерної дискримінації для співпраці із консультантами, Урядового кол-центру, регіональних «гарячих ліній», які працюють на базі органів місцевого самоврядування або громадських організацій та надання інформації про зазначені ресурси постраждалим особам; уміння надавати першу психологічну допомогу та інші.

4. Реалізація **права на безоплатне отримання** відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги згідно з потребами постраждалої особи безпосередньо пов'язано з існуючими ресурсами в адміністративно-територіальній одиниці проживання, а також наявністю закладів й установ, які можуть надавати таку допомогу.

У зв'язку із цим, важливу роль у реалізації цих прав відіграють органи місцевого самоврядування та їх виконавчі структури, які відповідальні за формування та розподіл місцевого бюджету, виділення коштів на програми надання допомоги постраждалим від домашнього насильства.

5. Умовами для забезпечення та реалізації **права постраждалих** від домашнього насильства **на повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення** з боку суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є не тільки наявність компетенцій – знань та сформованість навичок роботи з постраждалими, а й наявність етичних кодексів, правил роботи та спілкування.

6. Забезпечення **конфіденційності та захист персональних даних постраждалої** особи є важливою умовою ефективності надання допомоги та формування готовності постраждалих до співпраці з представниками різних структур, які надають допомогу. Досвід спілкування з постраждалими від домашнього насильства свідчить, що конфіденційність (і часто анонімність) є важливими умовами для постраждалих, якщо вони звертаються по допомогу і мають намір говорити про свої проблеми.

На прохання постраждалої особи, інформація про вчинення стосовно неї насильства має бути конфіденційною і для членів сім'ї, крім випадків, якщо розголошення інформації може попередити вчинення насильницьких дій стосовно інших осіб або вчинення повторного насильства відносно постраждалої особи.

7. **Право на вибір спеціаліста за статтю** є стандартом, що міститься в Стамбульській Конвенції. Потрібно враховувати, що абсолютна більшість постраждалих від домашнього насильства є жінками.

8. **Відшкодування** кривдниками завданих **матеріальних збитків і шкоди**, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством, здійснюється відповідно до законодавства, як у межах кримінального, так і в межах цивільного судочинства.

9. Ні представники правоохоронних органів, ні суду не можуть відмовляти у **прийнятті заяви в постраждалої від домашнього насильства особи** з метою розгляду справи і в разі її обґрунтованості – притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

10. **Своєчасне отримання інформації** про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення домашнього насильства, у тому числі з ізоляцією кривдника або його звільненням, є важливим у зв'язку з тим, що сприяє тому, щоб постраждала особа могла прийняти виважені та обґрунтовані рішення стосовно забезпечення власної безпеки, планувати подальші процесуальні заходи та визначати, якого подальшого захисту вона може потребувати від уповноважених суб'єктів.

12. **Іншими правами**, передбаченими законодавством у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є право на безпеку при отриманні допомоги. Вчинення домашнього насильства – це не лише порушення прав людини та громадянина. Таке насильство становить подвійну загрозу для життя та здоров'я постраждалої особи.

Крім того, слід враховувати, що небезпека може існувати як для постраждалої особи, так і для тих, хто їй надає допомогу. Отже, для визначення заходів, які можуть гарантувати безпеку, необхідно оцінити ризики, що можуть виникати при здійсненні роботи з постраждалою особою, як для неї, так і для спеціаліста, який надає допомогу та, зокрема, для надавача допомоги.

Відповідальність.

Домашнє насильство – один із найчастіших злочинів, які вчиняються щодня. І все ж соціальний тиск такий сильний, що багато жертв сприймають насильство як невідворотне явище в житті і не повідомляють про нього. Національне законодавство України передбачає настання наступних видів юридичної відповідальності за вчинення домашнього насильства:

- кримінальної
- адміністративної
- цивільно-правової.

Адміністративній відповідальності за порушення спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству згідно зі ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення підлягає особа, зокрема, за:

невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої його винесено;

неповідомлення такою особою уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису.

Об'єктом даного правопорушення виступають суспільні відносини в сфері запобігання домашньому насильству.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення полягає у бездіяльності, а саме в невчиненні дій, які особа зобов'язана вчинити відповідно до винесеного стосовно неї термінового заборонного припису:

незалишенні місця проживання (перебування) постраждалої особи;
входженні та перебуванні до місця проживання (перебування) постраждалої особи;

контактах із постраждалою особою у будь-якій спосіб;
неповідомленні уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування.

Склад правопорушення є формальним: діяння вважається закінченим з моменту його вчинення хоча б в одній із передбачених законом форм.

Суб'єкт правопорушення – спеціальний (особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис).

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу (особа усвідомлює небезпеку власного діяння і бажає його вчинити).

Адміністративне стягнення за вчинення будь-якого з діянь, передбачених ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, – штраф від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб.

Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства за ст.173-2 КУпАП настає за вчинення лише трьох з чотирьох форм домашнього насильства: психологічного, фізичного та економічного. Визначення кожної із форм із переліком діянь, які ними охоплюються, зазначені в ст.1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Кваліфікація за ст. 173-2 КУпАП можлива лише, якщо застосування фізичного насильства не спричинило тілесних ушкоджень.

Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства. Неповідомлення кривдником місця свого тимчасового перебування також становить склад ст. 173-2 КУпАП.

Термін повідомлення кривдником про місце свого тимчасового перебування законодавством не визначений, а отже притягнути його за дане порушення до адміністративної відповідальності можна лише після закінчення строку дії термінового заборонного припису.

Суб'єктом неповідомлення про місце свого тимчасового перебування є особа, якій виповнилось 18 років, і який було під підпис вручено терміновий заборонний припис із зобов'язанням залишити місце проживання постраждалої особи та повідомити про місце свого тимчасового перебування, проте вона не виконала дане зобов'язання.

Згідно зі статтею 255 КУпАП складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-2 КУпАП, мають право уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції.

кримінальна відповідальність

З 2019 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» систематичне вчинення домашнього насильства криміналізоване, тобто за його вчинення настає **кримінальна відповідальність** за статтею 126-1 КК.

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – караються громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Головною ознакою домашнього насильства як кримінального правопорушення, котра відрізняє його від домашнього насильства як адміністративного правопорушення, є підвищена суспільна небезпека, пов'язана з систематичністю вчинення такого насильства.

Під систематичністю розуміється вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє. Систематичність слід відрізнити від повторності, для наявності якої достатнім є вчинення діяння удруге (ч. 2 ст. 173-2 КУпАП).

Родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері забезпечення фізичного та психічного здоров'я особи. Основним безпосереднім об'єктом злочину є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність.

Суб'єкт спеціальний – осудна особа, яка досягла 16-річного віку, яка є одним з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах. Обов'язковою ознакою даного складу злочину є потерпілий.

Потерпілими від домашнього насильства можуть виступати три категорії осіб: подружжя (тобто дружина щодо свого чоловіка або чоловік щодо своєї дружини), колишнє подружжя чи інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Об'єктивна сторона злочину характеризується: • суспільно небезпечним діянням – систематичним вчиненням фізичного, психологічного або економічного насильства, що можливі як у формі активної поведінки (дії), так і у формі пасивної поведінки (бездіяльності); • суспільно

небезпечними наслідками – фізичними або психологічними стражданнями, розладами здоров'я, втратою працездатності, виникнення емоційної залежності або погіршенням якості життя потерпілої особи; • причинним зв'язком між вказаним суспільно небезпечним діянням і наслідками, який повинен бути прямим.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом до діяння і до наслідків.

Можна визначити такі ознаки злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Це будь-який злочин, який:

1. полягає у фізичному, сексуальному, психологічному або економічному насильстві;

2. вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;

3. наслідками якого є фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи;

4. вчинюється систематично (ця ознака не стосується випадків вчинення злочину, який характеризується трьома попередніми ознаками, але водночас містить ознаки іншого злочину проти життя, здоров'я чи волі особи).

Фізичне насильство у вигляді заподіяння удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст.126-1 КК.

За наявності в діях кривдника відповідної мети, характерної для катування, діяння потребує додаткової кваліфікації за ст.127 КК, за наявності ознак схиляння до самогубства або наслідків у виді самогубства чи спроби самогубства постраждалої особи – за ст.120 КК.

Економічне насильство в деяких випадках потребує додаткової кваліфікації за статтями 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 186, 189, 190, 194, 304 КК та інших.

Психологічне насильство потребує додаткової до ст.126-1 ККУ кваліфікації, якщо виявляється в учиненні погрози вбивством (ст. 129 КК) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загально небезпечним способом (ст. 195 КК), розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 КК), жорстокому поводженні з тваринами (ст. 299 КК) тощо.

В багатьох випадках психологічне насильство виступає способом вчинення інших видів насильства (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може виступати способом вчинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, примушування до заняття проституцією тощо).

Сексуальне насильство може виявлятися в учиненні злочинів: проти статевої недоторканості особи (статті 152, 153, 155, 156 КК); проти громадської моральності (статті 301, 303 КК). Сексуальне насильство (будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи), за відсутністю ознак зґвалтування, кваліфікується за ст. 153, а зґвалтування – як різновид сексуального насильства – за ст. 152 ККУ.

Слід звернути увагу, що в 2019 році набули чинності зміни до даних статей. Одним із ключових нововведень, яке впливає на кваліфікацію даних правопорушень, стало поняття «добровільна згода». Згода є добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Отже, домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені статтею 126-1 Кримінального кодексу; з іншого боку, систематичні діяння, що передбачають будь-які види фізичного, психологічного або економічного насильства, якщо обстановкою їх вчинення є «домашній» елемент, потребують обов'язкової додаткової кваліфікації за ст. 126-1. Вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах визнається обтяжуючою обставиною (п.61 ч.1 ст. 67 ККУ).

Жорстоке поводження та приниження, що мають системний характер, визнано пом'якшуючою обставиною для постраждалих, які вчинили насильницький злочин проти кривдника (ст.ст. 66, 116, 123 КК України).

Цивільно-правова відповідальність

Поряд із притягненням кривдника до кримінальної чи адміністративної відповідальності до останнього можуть бути застосовані заходи цивільно-правової відповідальності. Водночас, якщо дії особи, яка вчинила домашнє насильство, не підпадають під ознаки діянь, що переслідуються в кримінальному чи адміністративному порядку, у постраждалої особи в будь-якому випадку завжди існує право на подання позову та притягнення винної особи до цивільно-правової відповідальності.

Під цивільно-правовою відповідальністю в цьому випадку слід розуміти негативні для порушника наслідки вчиненого ним правопорушення (домашнього насильства), які виявляються в необхідності відшкодування постраждалій особі завданої моральної та матеріальної шкоди, яка включає в себе відшкодування витрат на надання допомоги постраждалій особі.

Постраждала особа може вимагати у порядку, передбаченому законодавством, від кривдника компенсації її витрат на: • лікування • отримання консультацій • оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з

метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства • періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника.

Стаття 40 КУпАП передбачає, що якщо в результаті вчинення адміністративного правопорушення заподіяно майнову шкоду, то при вирішенні питання про накладення стягнення про адміністративне правопорушення суд вправі одночасно вирішити питання відшкодування винною особою майнової шкоди незалежно від розміру шкоди.

Згідно із ч.1 ст.1166 Цивільного кодексу України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала.

Стаття 1167 Цивільного кодексу України закріплює, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини.

При цьому, згідно із ст.23 Цивільного кодексу України моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення.

Домашнє насильство визнається Сімейним кодексом України як підстава для: • позбавлення батьківських прав (п.3, п.5 ст.164 Сімейного кодексу України) • відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч.1 ст.170 Сімейного кодексу України). Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності обов'язково беруться до уваги під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо: • участі одного з батьків у вихованні дитини; • визначення місця проживання дитини; •

відібрання дитини; • позбавлення та поновлення батьківських прав; • побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав; • відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваїте, 2019. 288 с.
3. Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності: стан та перспективи: матер. Всеукр. круг. столу (м. Дніпро, 28 березня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. 246 с.
4. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.
5. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник / Олена Вознесенська, Марина Сидоркіна. К. : Золоті ворота, 2015. 148 с.
6. Герман, Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. С. 22–23.
7. Кауфман, Майкл. Конструювання маскулінності та триада чоловічого насильства // <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/triada-cholovichogo-nasilstva-134030.html>
8. Герман, Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. С. 132.

9. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами і пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина), 11 травня 2011 року // <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680093d9e>
10. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт / Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл, Е. Барклай, Е. Дьюбан, Р. Філліпс. США, 2000. 52 с.
11. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства : Навч.-метод. посіб. К., 2003. 343 с.
12. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 218 с.
13. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства у сім'ї: Метод. рекомендації. Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. 56 с.
14. Конвенція ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Стамбул (Туреччина) від 11 травня 2011 р. URL:<https://rm.coe.int/1680093ddb>
15. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року Голос України № 6 (6761). 11 січня 2018 р.
16. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001р. № 2341-III. URL: [https:// zakon5.rada.gov.ua](https://zakon5.rada.gov.ua).
17. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: офіційний переклад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/convention/Convention%20210%20Ukrainian.pdf>.
18. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2013. 174 с.
19. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07 грудня 2017// Відомості Верховної Ради України. – 2018. № 5. С.35.
20. Гончаров В. Л. Домашнє насильство: як захистити дитину / В. Л. Гончаров, О. Мурашкевич. – Київ : Шкільний світ, 2009. 120 с.
21. Кожем'яка О. Домашнє насильство над дітьми: законодавство, статистика, пошуки виходу: урок-конференція / О. Кожем'яка // Історія в сучасній школі. 2013. №11. С. 15 –21.
22. Самолевська Н. С. Домашнє насильство над жінками: правовий аспект / Н. С. Самолевська, О. В. Ларіонов // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2003. №2. С. 52 – 61.

23. Предместніков О. Г. Насильство в сім'ї як злочин: причини, виявлення і розслідування (Тактикопсихологічні основи) : монографія / О. Г. Предместніков ; МВС України, Херсон. юрид. ін-т Харків. Нац. ун-ту внутр. справ. Херсон : Айлант, 2008. 172 с.
24. Шестопалова Л.Ф. Профілактика посттравматичних стресових розладів у жертв надзвичайних подій: медико-психологічні аспекти/ Л.Ф. Шестопалова// Гуманітарний часопис. 2005. №1. С. 103 –108.

Навчально-методичне видання

Зарадюк Зоряна Валентинівна

Старко Оксана Леонтіївна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

(Навчально-методичні рекомендації)

Друкується в авторській редакції
Технічний редактор Зарадюк З. В.